

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

19 oktober 1966

51e jaargang, no. 2564

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

<i>Drs. J. H. Zoon:</i>	
111 jaar dagelijks brood ..	1075
<i>Drs. J. W. van der Dussen:</i>	
De Miljoenennota 1967 nader beschouwd	1076
<i>A. P. H. van Meurs:</i>	
Hoe verder met het Neder- landse „natte” mijnbouw- beleid? (I).....	1079
<i>Drs. L. W. Binkhorst v. O.:</i>	
Technische vooruitgang in de landbouw, met een na- schrift van Dr. P. C. van den Noort	1083
<i>L. S. Beuth:</i>	
Aanspraak op backservice?	1085
<i>Mr. A. M. Smulders:</i>	
Management en groei; kant- tekeningen bij het C.I.O.S.- congres	1086
Mededelingen voor econo- misten	1088
Recente publikaties	1089
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt ..	1089

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

111 jaar dagelijks brood

WIE wel eens heeft gepoogd de uitkomsten van recente beroepstellingen te vergelijken met die uit een meer of minder grijs verleden, zal het C.B.S. bewonderen vanwege het feit dat het kans heeft gezien overzichten te produceren van de omvang en de samenstelling der beroepsbevolking op lange termijn. De niet door ervaring gelouterde die nog reent dat dit toch niet zo moeilijk kan zijn, zal zich na lezing van het eerste hoofdstuk en bijlage I van de betreffende publikatie ¹⁾ alsnog in de rei der bewonderaars scharen. De activiteiten van het C.B.S. maken het mogelijk het beloop der beroepsbevolking in haar totaliteit en per bedrijfstak te volgen van 1849 af. Reeksen met meer gedetailleerd materiaal zijn korter: die met gegevens per bedrijfsklasse en -categorie en naar positie binnen het bedrijf beginnen in 1899; gegevens omtrent enkele beroepen zijn er vanaf 1920.

De reeksen voorzien in een door onderzoekers frequent gevoelde behoefte. Ook buiten deze kring van direct belanghebbenden verdienen zij de aandacht, want zij vormen een illustratie van de veranderingen die zich in ruim honderd jaar in ons maatschappelijk en economisch bestel hebben voorgedaan. Men moet echter wel ongeveer weten welke veranderingen dat waren, anders komt men licht tot onjuiste gevolgtrekkingen. Zo behoeft een afneming van het aantal beroepsbeoefenaren in een bedrijfstak of onderdeel daarvan niet altijd te betekenen dat de activiteiten zijn verminderd; vervanging van de factor arbeid door kapitaal kan immers eenzelfde effect op de beroepsbevolking teweeg brengen. Het opduiken van nieuwe beroepen kan een gevolg zijn van geheel nieuwe werkzaamheden, maar ook van het feit dat de arbeidsdeling reeds lang bestaande verrichtingen in gespecialiseerde beroepen heeft opgesplitst.

De eerste uitkomsten leren, dat het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking door de jaren heen opvallend constant is gebleven. Onder dit rustige oppervlak echter voltrokken zich grote veranderingen. De landbouw, ruim een eeuw geleden met een aandeel van 44,2 pCt. in de beroepsbevolking onze belangrijkste bron van bestaan, zag dit in 1960 gedaald tot 10,7 pCt. Tot 1947 was deze daling enkel en alleen een gevolg van een snellere expansie der werkgelegenheid in nijverheid en diensten, daarna mede van een absolute vermindering van het aantal agrarische beroepsbeoefenaren. Zijn in de verschuiving van primaire naar secundaire en tertiaire sector nog wel lijnen der geleidelijkheid te onderkennen, binnen laatstgenoemde twee sectoren deden zich hier en daar ontwikkelingen voor die met stormachtig zwak worden gekarakteriseerd. Enkele daarvan zijn in de tabel op de volgende bladzijde te vinden.

De verschuivingen lijken de laatste tijd een tempoversnelling te ondergaan. De verandering van het aandeel der beroepsbevolking in de totale bevolking was tussen 1947 en 1960 groter dan in enig andere periode tussen twee tellingsjaren. Voor het aandeel van de landbouw geldt hetzelfde en ook de cijfers in de tabel duiden op een versnelde ontwikkeling. „In 't voorleden ligt het heden; in het nu, wat worden zal”. Deze, in 1810 door Bilderdijk geschreven, handleiding voor extrapolatie leende zich vóór de eeuwwisseling en ook nog wel vóór 1930 beter voor een ongenueanceerde toepassing dan thans. „Opgaan, blinken en verzinken. . .” lijkt meer voor de eeuwigheid geschreven. Deze conclusie dringt zich vooral op bij kennisneming van de kwantitatieve veranderingen die zich sedert 1920 in een aantal vrije of in loondienst uitgeoefende beroepen konden voordoen.

Ter geruststelling zij aanstonds vermeld, dat verreweg de meeste beroepen zich in het stadium van opgang bevinden, in die zin althans dat het aantal hunner beoefenaren stijgende is. Relatief krachtiger dan de beroepsbevolking als geheel groeide de werkgelegenheid in beroepen uit de medische, maatschap-

¹⁾ Vergelijking van de uitkomsten van de beroepstellingen 1849-1960, Hilversum, 1966, 52 blz., f. 5,50.

→

De Miljoenennota 1967 nader beschouwd

	1899 = 100		in pCt. van de beroeps- bev. in de nijverheid/ dienstverlening		
	1930	1960	1899	1930	1960
Beroepsbevolking in de nijver- heid	191	291	100	100	100
w.o.: voed. en genotmidd.	189	207	15,8	15,7	11,3
textielnijverheid	159	209	8,5	7,0	6,1
schoen- en kledingnijv. chemische nijv. e.d.	116	121	17,4	10,6	7,3
elektrotechn. industrie ..	586	1.767	0,8	2,6	5,1
	3.242	9.480	0,2	3,6	6,8
Beroepsbevolking in de dienst- verlening	227	473	100	100	100
w.o.: huiselijke diensten	123	59	54,4	39,3	13,0
eredienst	169	178	1,8	1,8	1,3
overheidsd., publiek- rechtelijke organen ..	135	442	12,5	9,9	22,4
ziekenhuizen, soc. instell., zelfstandige verpleegsters e.d.	408	1.114	3,5	8,5	15,9
research e.a. wetensch. instell., bibliotheken, musea e.d.	862	2.857	0,2	0,9	2,1
	1899	1920	1930	1947	1960
Personen in loondienst per 100 mannelijke bedrijfs hoofden ...	344	474	448	460	583
w.o.: landbouw	245	220	181	173	94
nijverheid	421	744	799	807	1.273
handel en verkeer dienstverl. (excl. huise- lijke diensten)	169	343	298	282	412
	490	750	676	838	990
Aantal employés per 100 arb. w.o.: landbouw	15	25	27	39	57
nijverheid	2	2	1	1	3
handel en verkeer dienstverl. (excl. huise- lijke diensten)	5	9	11	15	25
	46	79	82	110	161
	346	218	181	281	232

pelijke en zakelijke dienstverlening. Hetzelfde geldt voor uit nieuwe activiteiten of een verdergaande arbeidsdeling geboren beroepen: vlieger, chauffeur, ponskaartenmachinebediende, bandenvulcaniseur, instrumentmaker, frezer. Wie overigens mocht menen dat een vertwintigvoudiging van het aantal tolken in *alle* opzichten tot beter verstaan moet hebben geleid, komt bedrogen uit: de beroepsmilitairen zijn de geen-man-en-geen-cent-periode ruimschoots te boven gekomen!

Een aantal beroepen is op niet mis te verstane wijze in de neergang beland. De spoor- en trammachinisten vinden we weliswaar gedeeltelijk terug in de wagenvoerders, maar voor het in veertig jaar van 19.000 tot nog geen 500 gedaalde aantal koetsiers en voerlieden schiet de verandering van vervoermiddel als verklaring tekort: het aantal chauffeurs steeg namelijk in dezelfde periode van rond 6.500 tot bijna 83.000. Met de achteruitgang van het aantal landarbeiders, vissers en veenarbeiders zijn we al enige tijd vertrouwd, maar aan de gedachte dat de beroepstelling 1960 vermoedelijk als het getalsmatig hoogtepunt van de mijnwerkers de geschiedenis zal ingaan, moeten we nog wel even wennen. Hoedenmodistes, klompen-, hoepel- en mandenmakers zijn al zeldzaamheden geworden. En voor het handjevol kuipers dat ons nog rest, is het een schrale troost, dat de naam van hun eerzame werkplaats voortleeft als synoniem voor minder fraaie praktijken.

Is er dan tussen al deze veranderingen niets dat lijkt te bekliven? Jazeker, maar het is wel even zoeken. Afgaande op het aantal horlogemakers lijkt de tijd sedert 1920 te hebben stilgestaan en als een rots in de branding staat een gedurende veertig jaar praktisch onveranderd aantal notarissen, wat onrustig omspoeld door een groeiend aantal kandidaten. Het feit dat in een recente vergadering van de Broederschap de wens is geuit om wat meer aan public relations te doen, doet echter vermoeden dat ook hier uiterlijke kalmte innerlijke onrust niet uitsluit.

Leeuwarden.

Z.

DE Miljoenennota heeft, zoals Schöndorff in *E.-S.B.* van 5 oktober 1966 terecht stelde, een dubbel karakter; enerzijds tracht zij een zeker inzicht te geven in de begroting en van de achtergronden daarvan, doch anderzijds geeft zij een zekere verdediging van het door de regering te voeren beleid. Door deze tweede taak van de Miljoenennota loopt de wat oppervlakkige lezer het gevaar dat bij hem een niet helemaal zuiver beeld ontstaat omtrent de door de regering ingediende begroting en omtrent haar verdere voornemens. Mede daarom leek het mij gewenst om naast de vrij uitvoerige beschouwingen in het speciale nummer van *E.-S.B.* over de begroting 1967 van 5 oktober jl. alsnog enkele punten aan te stippen.

Uitgaven 1967 kunstmatig laag?

Bij nadere beschouwing kan ik mij moeilijk onttrekken aan de indruk dat men, ondanks het feit dat de ontwerp-begroting 1967 f. 2.070 mln. hoger is dan de oorspronkelijk vastgestelde begroting 1966, in een aantal gevallen mede met behulp van enig kunst- en vliegwerk tot dit resultaat is gekomen. Duidelijk is dit aangegeven ten aanzien van de defensie. Ook dit onderwerp van staatszorg moet voor 1967 een bijdrage leveren tot de beperking van de stijging van de uitgaven; daarom zijn de kasuitgaven met f. 115 mln. verlaagd, echter onder handhaving van het defensieplafond. In 1968 moet dit bedrag *boven* het defensieplafond ter beschikking staan (ten opzichte van 1967 moeten de defensie-uitgaven dus met $2 \times f. 115 \text{ mln.} = f. 230 \text{ mln.}$ stijgen). Duidelijk is dit ook aangegeven ten opzichte van het gehele complex van sociale maatregelen. Dank zij de ingangsdatum van 1 juli 1967 heeft het Rijk in 1967 een voordeel van f. 115 mln., terwijl de lasten in 1968 f. 125 mln. zullen bedragen (ten opzichte van 1967 is er in 1968 derhalve een stijging van f. 240 mln.).

De Miljoenennota vermeldt echter minder expliciet, dat dit soort verlagingen ook op tal van andere plaatsen voorkomen. Zo kan men lezen in de begroting van het Ministerie van Algemene Zaken, dat er een driejarenplan 1966/1968 voor de Bescherming Bevolking is van f. 100 mln. per jaar. Omdat ook de civiele verdediging een bijdrage moet leveren tot de beperking van de stijging van de uitgaven wordt voor 1967 f. 50 mln. minder geraamd. Daar wordt echter bij vermeld: „Gezien de niet opgenomen kredieten van voorgaande jaren kunnen niettemin, naar mag worden verwacht, de voor 1967 noodzakelijke activiteiten worden gefinancierd”. Een soortgelijke verlaging is er bij het aankopen van gebouwen voor ambassades in het buitenland (waarom combineren wij niet een aantal ambassades met de andere Benelux-partners?). Een en ander leidt ertoe, dat de kasuitgaven over 1967 hoger zullen zijn dan de in de begroting opgenomen bedragen. Dit wordt ook vermeld in de Miljoenennota; helaas wordt daarbij niet vermeld tot welk bedrag men op grond van de aanwezigheid van oude kredieten, de ramingen voor 1967 heeft kunnen verlagen.

In dit verband wijs ik ook op de raming van het nadelig saldo van het Landbouw-Egalisatiefonds voor 1967 ad f. 132 mln. Ook voor 1966 werd een dergelijke lage raming

Door de Kabinetscrisis is dit artikel — dat reeds geschreven werd voordat de algemene beschouwingen werden gehouden — minder actueel geworden. Het leek gewenst toch tot plaatsing over te gaan, niet alleen omdat het een zekere licht werpt op de oorzaak (of de aanleiding?) van de crisis, maar ook op de niet eenvoudige problemen welke de toekomstige Minister van Financiën zal moeten oplossen (v. d. D.).

opgenomen, doch de vermoedelijke uitkomsten voor dat jaar worden thans geraamd op f. 317 mln. Zoals de Minister van Financiën in mei jl. in de Staten-Generaal opmerkte, is de raming voor het L.E.F. niet meer dan een grove schatting. Ik betwijfel echter sterk of met de lage raming voor 1967 kan worden volstaan.

In de Macro-Economische Verkenning is, zoals bekend, rekening gehouden met een stijging van de contractlonen met 3½ pCt. In de Miljoenennota wordt rekening gehouden met salarismaatregelen per 1 januari 1967 ten belope van ca. 4½ pCt. ¹⁾ Een zekere ruimte voor tegenvallers is dus aanwezig. Er is echter geen rekening gehouden met de met ingang van 1 juli 1967 verwachte premie ingevolge de Algemene Wet Zware Geneeskundige Risico's. Hiermede is voor 1967 een bedrag gemoeid van ca. f. 60 mln. (en voor 1968 uiteraard nog eens f. 60 mln.).

Behalve dat hieruit de conclusie kan worden getrokken dat de begroting 1967 kansen op een aantal tegenvallers biedt, blijkt uit een en ander ook, dat de ramingen in een aantal gevallen laag zijn gehouden of zijn verlaagd omdat men kon putten uit onbenutte kredieten van voorafgaande jaren. Dit laatste kan men doen dank zij de toepassing van art. 24 van de huidige Comptabiliteitswet. De meerderheid van de Commissie-Simons (Commissie tot voorbereiding van een nieuwe comptabiliteitswet) heeft destijds aanbevolen deze mogelijkheid niet in de nieuwe Comptabiliteitswet op te nemen. Uit de huidige praktijk blijkt hoe juist dit was gezien!

Het vermoedelijk accres van 1967 op 1968

Mede met behulp van de hierboven gereleveerde feiten, kan thans al vrij duidelijk worden aangegeven hoe groot de vermoedelijke stijging van de uitgaven van 1967 op 1968 ten minste zal zijn. Een en ander uiteraard onder de veronderstelling dat het huidige beleid wordt voortgezet. Kortheidshalve geef ik deze becijfering in de vorm van onderstaande opstelling:

1. Defensie	
a. inhaal van de verlaging van de kasuitgaven 1967	f. 230 mln.
b. kosten verhuizing N.A.V.O.	P.M.
c. verhoging van het defensieplafond in verband met de noodzakelijke vervanging van de Centuriontanks, lichte tanks, Thunderstreaks, Hawks, Nikes, Wasps, Neptunes enz. (zie blz. 40/41 van de Miljoenennota 1967)	P.M.
2. Sociale maatregelen per 1 juli 1967	
a. omslag van het voordeel voor 1967 in een nadeel voor 1968	f. 240 mln.
b. premie op jaarbasis voor ambtenaren	f. 58 mln.
3. Landbouw-Egalisatiefonds	
a. nadelig saldo 1968 van het Fonds van de E.E.G. (zie blz. 51 van de Miljoenennota 1967) volgens mijn raming minstens	f. 50 mln.
b. tegenvallen lagere raming L.E.F. 1967	P.M.
4. Onderwijs	
a. uit de bijzonder duidelijke prioriteitennota van Minister Diepenhorst blijkt dat de ten laste van de onderwijsbegroting komende onderwijsuitgaven zullen stijgen van f. 3.981 mln. tot f. 4.195 mln.	f. 314 mln.
b. stijging onderwijsuitgaven via Gemeentefondsbeegroting ca. 5 pCt. van f. 520 mln.	f. 26 mln.

5. Verkeer en Waterstaat	
a. verkeersbijdragen aan de gemeenten. Voor het eerst is in de begroting een bedrag opgenomen voor het geven van bijdragen ten behoeve van de verbetering van de infrastructuur binnen de bebouwde kommen. Het bedrag van f. 10 mln. moet worden gezien als een eerste aanloop, zo stelt de M.v.T. Tegelijkertijd is een subsidieregeling aangekondigd, met de mededeling dat met deze verbeteringen honderden miljoenen zijn gemoeid. Dit is juist. Men hoeft alleen maar te denken aan de IJ-tunnel, de metro in Rotterdam en soortgelijke voorzieningen. Naar mijn persoonlijke verwachting is voor 1968 ten minste nodig f. 100 mln., derhalve een accres van	f. 90 mln.
N.B. In 1967 mag de Minister alvast verplichtingen aangaan tot f. 40 mln.	
b. uitkeringen wegenfondsen. Zowel de uitkeringen aan het Rijkswegenfonds als aan de provinciale wegenfondsen nemen toe als gevolg van de toename van het aantal automobielen in het recente verleden. Verwachte stijging van 1967 op 1968	f. 50 mln.
c. opheffing beperking Delta-werken en Zuiderzeewerken. Voor 1967 is aangevraagd resp. f. 174 mln. en f. 96 mln. De voor deze werken gestelde tijdschema's van 1978 en 2000 zullen alleen worden gehaald als in de eerstkomende jaren in ruimere mate fondsen beschikbaar worden gesteld. Voor de Delta-werken is vlg. de M.v.T. op jaarbasis f. 200 mln. nodig. Voorzichtigheidshalve	P.M.
6. Woningwetvoorschotten	
Geraamde kasuitgaven voor 1966 f. 1.822 mln. en voor 1967 f. 2.026 mln. Aan te gane verplichtingen in 1966 f. 1.997 mln. en in 1967 f. 2.166 mln. Daarom kunnen de kasuitgaven 1968 (waarvoor in 1967 verplichtingen zullen worden aangegaan) hoger geraamd worden met	f. 140 mln.
7. Verbetering infrastructuur in Limburg	
Voor de ontwikkeling van Zuid-Limburg worden in 1967 allerlei projecten op gang gezet, waarvoor in 1968 meer nodig is dan in het aanvangsjaar. Binnenslijns worden ook hogere bedragen aangevraagd om verplichtingen aan te gaan. Verwacht accres ten minste (mijn schatting)	f. 30 mln.
8. Nationale Schuld	
Gezien de opnamen en aflossingen kunnen de rentebetalingen in 1968 hoger geraamd worden met	f. 60 mln.
op te nemen ca. f. 1.200 mln. à 7 pCt.	f. 84 mln.
af te lossen ca. f. 560 mln. à 4 pCt.	f. 22 mln.
verschil ca.	f. 60 mln.
tussentelling	f. 1.288 mln.
9. Salarisverhoging 1968 aan de ambtenaren onder de veronderstelling dat de lonen in het bedrijfsleven zullen worden verhoogd overeenkomstig de stijging van de arbeidsproductiviteit. Een stijging van ca. 3½ pCt. van 1967 op 1968 betekent	f. 250 mln.
totaal ca.	f. 1.550 mln.

Een eenvoudige calculatie leert dus dat er alleen al op grond van de thans bekende voornemens van de regering en enkele autonome factoren een uitgavenstijging te verwachten is van f. 1,5 mrd. Wanneer voorts voor de P.M.-posten bepaalde bedragen worden geraamd, rekening wordt gehouden met enige prijsstijging zowel in 1967 als in 1968, alsmede met enige tegenvallers in de loop van 1967 en ten slotte met het feit dat men in 1968 minder profijt zal kunnen trekken van onbenut gebleven kredieten in 1967 dan in 1967 van onbenutte kredieten in 1966, komt men al heel spoedig op een uitgavenstijging van ca. f. 2 mrd.

¹⁾ De uitgaven voor salarissen en sociale lasten, welke rechtstreeks of via subsidiaal ten laste van het Rijk komen, worden voor 1967 globaal geraamd op f. 7¼ mrd. (blz. 37 van de Miljoenennota); 4½ pCt. van dit bedrag is ongeveer gelijk aan het geraamde bedrag van f. 327 mln.

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

Behalve met het structurele middenaccres 1967/1968 zal deze uitgavenstijging ook opgevangen kunnen worden door het feit, dat het dekkingsplan 1967 (inclusief de omzetbelastingverhoging op 1 januari 1968) op jaarbasis f. 180 mln. meer opbrengt dan in 1967.

Dit alles neemt niet weg, dat een volgende regering — bij handhaving van het huidige beleid — niet alleen te maken krijgt met de prijsstijging als gevolg van de verhoging van de omzetbelasting op 1 januari 1968 en de doorwerking voor 1968 van de kostenverhogende maatregelen in 1967 (premieverhoging sociale verzekeringen en huurverhoging) maar tevens zelf naar nieuwe middelen zal moeten zoeken.

Minister Vondeling eindigt zijn beschouwingen in de Miljoenennota met de opmerking: „Met de aanvaarding van de begroting 1967 wordt een veilige brug geslagen naar de volgende periode, die evenmin gemakkelijk lijkt te worden”. Inderdaad, het ziet er wel naar uit, dat ook in 1968 de problemen groot zullen zijn.

Opmerkingen over de gemeenten

Zoals bekend, is de regering voornemens om behoudens onvoorziene tegenvallers in 1967 geen beroep te doen op de open kapitaalmarkt. Ik citeer: „Het aanbod op de open kapitaalmarkt — mede gevoed door rond 560 miljoen aflossingen van het Rijk op de binnenlandse gevestigde schuld — kan daardoor, wat de overheidsvraag betreft, in de eerste plaats beschikbaar blijven voor gemeenten en provincies” (blz. 33). Deze hebben het ook wel nodig, want onder het op 4 december 1965 ingestelde regime van de centrale financiering, wat inhoudt dat de gemeenten en de provincies niet meer zelf mogen lenen maar zijn aangewezen op de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, is men er bij lange na niet in geslaagd aan de behoefte van de lagere overheden te voldoen. Daardoor is er bij deze lagere overheden sinds het begin van dit jaar een praktisch volledige investeringsstop in die zin, dat bijna geen nieuwe werken kunnen worden aangevat. Zal 1967 enige verlichting brengen?

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat men in de kring van de lagere overheden verheugd is over het feit, dat het Rijk voornemens is in 1967 niet op de open kapitaalmarkt als vrager te verschijnen. Ik teken hierbij aan, dat men deze verbetering niet moet overschatten. De versnelde inning van de belastingen zal namelijk tot gevolg hebben dat het aanbod op de kapitaalmarkt zal afnemen (een groot deel zal ten koste gaan van bepaalde besparingen). Dit is evenzeer het geval met de financieringsplannen van Minister Bogaers. Voorts wijs ik erop, dat in 1967 voor het eerst

de Staatsmijnen op de kapitaalmarkt zullen verschijnen. De omzetting tot een naamloze vennootschap heeft tot gevolg, dat niet langer het Rijk voor de financieringsbehoefte van dit bedrijf zal moeten zorgen. In 1966 heeft men nog f. 80 mln. verstrekt. De verruiming voor de lagere overheden is dus minder groot dan zij lijkt te zijn.

De situatie ten aanzien van de gemeenten leidt mij tot de volgende opmerking. De financieringsmoeilijkheden t.a.v. de gemeentelijke investeringen zijn in betekende mate in hevigheid toegenomen door de versnelling van de woningbouw in de nadagen van het Kabinet Marijnen. Het nieuwe Kabinet heeft echter deze versnelling met Minister Bogaers van zijn voorganger overgenomen. Men heeft echter bij het opstellen van de vorige begroting verzuimd zich af te vragen of de kapitaalmarkt voldoende ruimte zou bieden voor de toename van de gemeentelijke investeringen die rechtstreeks verband houden met de woningbouw (zoals aankopen van gronden, bouwrijp maken, leggen van buizen, kabels, rioleringen, aanleg van straten enz.). Zou men daarmee wel rekening hebben gehouden — en dit had toch wel erg voor de hand gelegen — dan zou men tot de conclusie hebben moeten komen, dat het Rijk zich reeds in 1966 had moeten onthouden van het opnemen van leningen op de open kapitaalmarkt.

De lezer van een Miljoenennota, die niet bekend is met deze problematiek, krijgt daarin evenwel geen inzicht. Daarom lijkt het mij gewenst, dat althans de gemeentelijke investeringen (en wellicht ook hun overige uitgaven) niet alleen in de Miljoenennota worden opgenomen maar bij de voorkomende berekeningen, zoals de impulsanalyse, het financieringsoverzicht, de structurele ruimte enz. ook worden geconsolideerd met die van het Rijk. Over de waarde van deze berekeningen kan men van mening verschillen, maar zonder dat ook de cijfers van de lagere overheden erin zijn verwerkt, missen zij bijna alle betekenis.

DEZE beschouwingen hadden ten doel om een wat dieper inzicht te verschaffen omtrent de begroting 1967. Veel van wat ik behandelde is wel aangestipt in de Miljoenennota, maar komt n.m.m. niet voldoende duidelijk uit de verf. Ik hoop, dat een volgende Miljoenennota aan enkele van deze punten meer aandacht zal schenken en ze duidelijker naar voren zal brengen; dan blijft de opgaande lijn van de presentatie en de vormgeving van de Miljoenennota, die reeds onder de Ministers Hofstra en Zijlstra is ingezet en onder de Ministers Witteveen en Vondeling met kracht is voortgezet, ook in het volgende jaar gehandhaafd.

Haarlem, 8 oktober 1966.

J. W. VAN DER DUSSEN.

(I. M.)

BELEG INTERNATIONAAL
BELEG IN **Interunie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Hoe verder met het Nederlandse

„natte” mijnbouwbeleid? (I)

Inleiding

HET mijnbouwbeleid van de Nederlandse regering ten aanzien van de eventuele aardgas- en aardolie-reserves in het Nederlandse deel van het continentaal plat staat voortdurend in de belangstelling. Gezien de enorme belangen, nationaal en internationaal, die zijn verbonden aan het concessiebeleid van de regering is het verheugend dat Minister Den Uyl met de grootste voorzichtigheid te werk gaat. Dit kon echter niet verhinderen dat de ontwerp-concessievoorwaarden „uitlekten”, alsmede het feit dat de dertig leden van het Industrial Petroleum Committee zich niet met deze voorwaarden konden verenigen.

De thans ontstane situatie maakt het gewenst het doel van de Nederlandse „natte” mijnbouwpolitiek en enige consequenties die hieraan zijn verbonden, aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

Minister Den Uyl heeft er, na het uitlekken van de ontwerp-concessievoorwaarden, aan herinnerd dat het doel van de regering blijft het Nederlandse volk als geheel te laten profiteren van de baten die voortvloeien uit deze belangrijke bodemschatten en dat de regering ernaar blijft streven deze baten zo groot mogelijk te laten zijn. Tegen dit doel zal het Nederlandse volk moeilijk bezwaar kunnen maken.

Wanneer zijn nu de baten uit deze eventueel aanwezige bodemschatten maximaal? Hiervoor moet aan twee voorwaarden zijn voldaan:

1. De aardoliemaatschappijen zullen zoveel mogelijk moeten produceren, hetgeen gebeurt als zij zoveel mogelijk van de nu nog onbekende voorraden zullen ontdekken en als zij van de ontdekte reserves een zo groot mogelijk gedeelte als commercieel winbaar zullen beschouwen.

2. De Nederlandse regering zal een zo groot mogelijk gedeelte van de winst op deze produktie moeten bedingen voor de Staat.

De mate waarin door de maatschappijen zal worden geëxploreerd en geproduceerd hangt af van de winst die zij verwachten. De winst wordt voor een belangrijk deel bepaald door de concessievoorwaarden. Als de concessievoorwaarden ruim zijn, zullen de commercieel winbare voorraden (indien aanwezig) relatief groot zijn, maar door het lage winstpercentage dat in de staatskas terecht komt, zal het Nederlandse volk te weinig profiteren van zijn bodemschatten. Zijn de concessievoorwaarden daarentegen krap, dan zal de produktie gering zijn en ondanks het hoge winstpercentage zullen de baten relatief laag blijven.

Een optimaal winstpercentage wordt bereikt als de geproduceerde hoeveelheid vermenigvuldigd met de winst voor de Staat, per ton of per m³, maximaal is. Het vaststellen van optimale concessievoorwaarden is geen eenvoudige, zo niet een onmogelijke, taak. Toch zullen we trachten enige opmerkingen te maken over de wijze waarop de optimale concessievoorwaarden zouden kunnen worden benaderd. Deze opmerkingen zou ik vooraf willen laten

De mogelijkheid bestaat dat er onder het Nederlandse deel van het continentaal plat aardolie- of aardgasreserves worden gevonden. Het is van belang dat het Nederlandse volk zoveel mogelijk van de winning van deze eventuele natuurlijke rijkdom profiteert. De Nederlandse regering dient dit belang het beste door ervoor te zorgen dat (a) zoveel mogelijk aardolie en aardgas wordt gevonden en geproduceerd; (b) zij van de winst over deze produktie een zo groot mogelijk gedeelte krijgt.

Aangezien de neiging tot exploreren en produceren bij de maatschappijen in sterke mate afhankelijk is van de concessievoorwaarden, zal de regering om het bovengestelde doel te bereiken, moeten streven naar optimale concessievoorwaarden. Dit zijn de voorwaarden waarbij het rekenkundig produkt van de totale produktie en de winst van de Staat over deze produktie maximaal is.

In dit artikel, dat uit twee delen bestaat, zal aan een fictief model worden gedemonstreerd op welke wijze belasting, royalty en staatsparticipatie hun invloed uitoefenen op de omvang van de commercieel winbare reserve. Verder wordt aan de hand van een voorbeeld berekend wat de invloed van de concessievoorwaarden op de exploratie-activiteit is. Ten slotte worden zeer algemene conclusies getrokken over de wijze waarop de optimale concessievoorwaarden het beste kunnen worden benaderd.

Het blijkt (a) dat staatsparticipatie het Nederlandse volk zonder twijfel voordeel brengt (middelen worden aangegeven om het nadelige effect van staatsparticipatie op de exploratie-activiteit te verminderen); (b) dat, wanneer men staatsparticipatie doorvoert, de hoogte van de royalty en de belasting minder zorgen behoeven te baren. Bij de huidige vennootschapsbelasting (47 pCt.) is een lage royalty aan te bevelen.

Het meeste voordeel voor de Staat zou een selectieve mijnbouwpolitiek bieden. Hierbij zou men voor de grote en winstgevende velden staatsparticipatie kunnen eisen en een bepaalde royalty heffen, terwijl de kleinere velden minder zwaar worden belast met de concessievoorwaarden.

gaan door de bespreking van een drietal vragen die in dit kader van bijzonder belang zijn en wel:

1. Welk gedeelte van de geologische reserve moet worden beschouwd als „commercieel winbaar”?

2. Wat is de invloed van de concessievoorwaarden op de exploratie-activiteit, zonder en met staatsparticipatie?

3. Hoe ligt de relatie, kwalitatief gezien, tussen de concessievoorwaarden enerzijds en de omvang van de commercieel winbare reserve anderzijds, eveneens zonder en met staatsparticipatie?

Welk gedeelte van de geologische reserve moet worden beschouwd als „commercieel winbaar”?

THEORETISCH kunnen we een reserve aan koolwaterstoffen als volgt benaderen. Laten we aannemen dat de omvang en de aard van alle aardgasvoorraden (hetzelfde geldt voor aardolie) onder het Nederlandse deel van het continentaal plat bekend zijn. We noemen dit dan de *geologische reserve*. Het spreekt vanzelf dat deze reserve in het normale geval niet volledig kan worden gewonnen. Bij een bepaalde marktprijs zal — gegeven de huidige technische ontwikkeling — de winning van bijv. zeer diep gelegen, zeer kleine, voorraden verliesgevend zijn. We zouden de *economisch winbare reserve* dus kunnen definiëren als die, welke met winst (of althans niet met verlies) kan worden gewonnen. Geen enkele oliemaatschappij zal deze economisch winbare reserve volledig exploiteren. Slechts dat gedeelte zal worden „afgeroomd” dat naar de maatstaven van de ondernemingen een bevredigende netto winst oplevert. Het gedeelte dat overblijft is de *commercieel winbare reserve*. Het is duidelijk dat deze commercieel winbare reserve maar een klein deel vormt van de hoeveelheid aardgas of aardolie, die in de ondergrond aanwezig is.

De praktijk is echter anders dan het bovengeschetste theoretische geval. De maatschappijen zijn niet geïnteresseerd in de omvang van de geologische reserve. Het is slechts hun belang om zo snel mogelijk een nauwkeurig beeld te krijgen van de commercieel winbare reserve. Als de winningsrechten verzekerd zijn, worden deze reserves als „proved reserves” bekend gemaakt. De nauwkeurigheid van deze opgaven mag ongeveer op 10 pCt. worden geschat.

Het is thans van belang de rol die de overheid kan spelen door het stellen van concessievoorwaarden, nader te bestuderen. Art. 11 van de Mijnwet continentaal plat (23 september 1965) bepaalt onder andere het volgende:

1. Aan een winningsvergunning kunnen de voorschriften worden verbonden, dat de houder aan de Staat:

- a. telkens op in de vergunning bepaalde tijdstippen een daarin vastgesteld bedrag, berekend naar de waarde der gewonnen delfstoffen, verschuldigd wordt;
- b. telkens op in de vergunning bepaalde tijdstippen een daarin vastgesteld bedrag, berekend naar de met de winning behaalde winst, verschuldigd wordt.

2. Aan een winningsvergunning voor een delfstof kunnen voorts de voorschriften worden verbonden, dat de houder, indien hij met gebruikmaking van die vergunning of een opsporingsvergunning die delfstof in een economisch winbare hoeveelheid heeft aangetoond:

- a. de door Onze Minister verlangde medewerking zal verlenen aan de oprichting van een naamloze vennootschap voor de winning van die delfstof, waarin de houder en de Staat op een in de vergunning bepaalde wijze belang nemen, en aan de totstandkoming van een overeenkomst tussen de houder en die naamloze vennootschap, krachtens welke de houder slechts voor rekening dier naamloze vennootschap zal winnen,
- b. enz.

In de praktijk wordt gesproken van: 1a. de royalty, b. de belasting of het percentage van de winst en 2. de staatsparticipatie. In het algemeen kunnen we stellen:

$$W = O - K \dots\dots\dots (1)$$

waarin W: de totale winst over de produktie
O: de totale opbrengst over de produktie
K: de totale kosten van de produktie.

We nemen aan dat de inkomsten voor de Staat uit de royalty-heffing bij de berekening van het belastbare inkomen in mindering mogen worden gebracht, zoals in de overige Noordzee-oeverstaten zal gebeuren. Hieruit volgt dat:

$$B = W - r.O \dots\dots\dots (2)$$

waarin B: het belastbare inkomen over de produktie
r: de royalty, uitgedrukt in een gedeelte van de opbrengst.

Over dit belastbare inkomen wordt nu belasting geheven, dus:

$$E = (1 - p) \cdot B \dots\dots\dots (3)$$

waarin E: de winst voor de maatschappijen over de produktie
p: de belasting, uitgedrukt in het gedeelte van het belastbare inkomen dat de Staat vordert.

In het geval dat de Staat deelneemt in de onderneming, komt opnieuw een deel van de winst aan de Staat en wel volgens:

$$N = (1 - s) \cdot E \dots\dots\dots (4)$$

waarin N: de netto winst voor de maatschappijen
s: het gedeelte waarvoor de Staat in de onderneming wenst te participeren.

Als we deze vier formules in elkaar substitueren kunnen we de netto winst voor de maatschappijen ook aldus weer geven:

$$N = (1 - s) \cdot (1 - p) \cdot (O - r.O - K) \dots\dots (5)$$

De totale inkomsten voor de Staat zijn als volgt weer te geven:

$$S = r.O + p.B + s.E \quad \text{of} \\ S = r.O + p.(O - r.O - K) + s.(1 - p) \cdot (O - r.O - K) \dots\dots\dots (6)$$

waarin S: de totale inkomsten van de Staat uit de produktie.

In werkelijkheid zullen al deze bedragen worden geïnd en uitgegeven gedurende een zeker tijdsverloop, zodat deze bedragen moeten worden verdisconteerd tegen een bepaald disconto. In deze kwalitatief gerichte beschouwing zullen we dit echter buiten beschouwing laten ¹⁾.

¹⁾ Degenen, die zich nader zouden willen verdiepen in de wijze waarop afzettingen van koolwaterstoffen economisch worden beoordeeld, wordt ten zeerste aangeraden het artikel van E. Vögl: „Bewertung von Lagerstätten- und Aufschlussprojekten” in *Erdöl und Erdgas Zeitschrift*, 81e jrg., Heft 6, 1965, te lezen. Hij geeft een formule voor de netto winst:

$$E = (1 + r / 100)^{-t} \cdot \left\{ \sum q_i (e - \bar{a}) - C - \bar{C} \right\}$$

waarin E: de som van de verdisconteerde netto winst
q_i: jaarlijkse produktie
e: opbrengst in guldens per ton of per m³
 $\bar{a}$: produktiekosten in guldens per ton of per m³
r: disconto
C: afschrijvings- en ontwikkelingskosten
 $\bar{C}$: kosten van het vooronderzoek en overige kosten zoals winst, royalty enz.
t: duur van de produktie in jaren

(I. M.)

Met een aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

Uit formule (5) volgt direct dat de hoogte van s , p en r de omvang van N bepalen als O en K constant blijven. Nu is het niet geheel juist, aan te nemen dat de kosten van de produktie van een veld constant zijn. De kosten zijn te verdelen in:

- k_g : de kosten van het geofysisch en geologisch vooronderzoek
- k_e : de kosten van de exploratieboringen, die de aanwezigheid van het producerende veld moeten aantonen
- k_o : de kosten die moeten worden gemaakt om het veld voor produktie in orde te maken
- k_p : de produktiekosten.

Dus:

$$K = k_g + k_e + k_o + k_p \dots\dots\dots (7)$$

Van deze kosten zijn k_g , k_e en k_o constant, terwijl k_p afhankelijk is van de omvang van de produktie. De relatie tussen de produktiekosten en de marktprijs, dus O , bepaalt hoeveel er uiteindelijk wordt geproduceerd. De hoeveelheid aardolie die naar een put toe stroomt, neemt in de loop van de tijd langzaam af, zodat een punt wordt bereikt waarop de waarde van de hoeveelheid olie die naar boven kan worden gepompt door een ja-knikker, lager wordt dan de kosten om de ja-knikker aan de gang te houden. Als dit punt is bereikt, zal het verstandig zijn de produktie te staken.

In het algemeen zijn de produktiekosten maar een klein deel van de totale kosten. Evenals andere ondernemingen letten de aardoliemaatschappijen sterk op de rendabiliteit van hun investeringen, d.w.z. op de mate waarin de constante kosten winst afwerpen. Als de rendabiliteit te laag wordt, zullen de maatschappijen hun geld liever steken in andere projecten.

Aangezien de variabele kosten relatief gering zijn, mogen we in het algemeen stellen dat de „commerciële aantrekkelijkheid” van een veld kan worden uitgedrukt als het quotiënt van de door de maatschappijen ontvangen winst gedeeld door de door de maatschappijen gemaakte kosten. Dus zonder staatsparticipatie geldt:

$$c = E / K \dots\dots\dots (8)$$

terwijl deze grootheid met staatsparticipatie als volgt kan worden uitgedrukt:

$$c = N / (1 - s) \cdot K \dots\dots\dots (9)$$

waarin c : een grootheid die de „commerciële aantrekkelijkheid” aangeeft

De c volgens vergelijking (8) en die volgens (9) zijn aan elkaar gelijk voor een bepaald veld, want we kunnen voor N ook $E \cdot (1 - s)$ schrijven. Hieruit volgt dat de „commerciële aantrekkelijkheid” van een veld niet wordt beïnvloed door een eventuele staatsparticipatie. Dit gaat echter slechts op voor zover we de kosten die niet strikt voor de exploratie en winning van het betrokken veld worden gemaakt buiten beschouwing laten. Hiertoe behoren de kosten voor exploratie van velden die niet producerend blijken te zijn en de kosten voor transport, raffinage en distributie.

We mogen aannemen dat er een minimum waarde voor c zal bestaan waarvoor de maatschappijen de gemaakte winst uit de gemaakte kosten juist voldoende zullen vinden om het project als rendabel te beschouwen. In dit geval is c dus gelijk aan een waarde c_{min} , waarbij een winst hoort van:

VOOR ADVERTENTIES EN RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL ADVERTENTIE BUREAU **BOLIJN**
KONINGSPLEIN 12-14 • AMSTERDAM • TEL 247181

(I. M.)

$$E_{min} = c_{min} \cdot K \dots\dots\dots (10)$$

Voor ieder geval kan worden gesteld:

$$K + E = O - Z \dots\dots\dots (11)$$

waarin Z : het aandeel van de Staat in de opbrengst, in het geval de Staat niet in de onderneming deelneemt

$$Z = r \cdot O + p \cdot (O - r \cdot O - K) \dots\dots\dots (12)$$

Voor alle commercieel winbare velden moet gelden:

$$K + E_{min} \leq O - Z \dots\dots\dots (13)$$

zodat de kosten van deze velden moeten voldoen aan de volgende vergelijking (als we gebruik maken van de vergelijkingen (10), (12) en (13)):

$$K \leq \frac{(1 - p)}{(1 + c_{min} - p)} \cdot (1 - r) \cdot O \dots\dots\dots (14)$$

Vergelijking laat ons zien hoeveel een veld mag kosten om als commercieel winbaar te worden beschouwd. Naarmate p , c_{min} en r groter zijn, moeten deze kosten lager zijn. We kunnen aannemen dat alle velden in kosten van elkaar verschillen, ook per ton. Hieruit volgt dat, naarmate een land p en r hoger stelt, het aantal commercieel winbare velden afneemt, en dus tevens de totale *commercieel winbare reserve*.

Hieruit blijkt duidelijk dat de regering door het vaststellen van de hoogte van de royalty en het gedeelte van de winst dat aan de Schatkist zal moeten worden afgedragen, tegelijk de omvang van de commercieel winbare reserve bepaalt. In het bovenstaande zijn we echter uitgegaan van het feit dat de maatschappijen reeds een inzicht hebben in de aard en de omvang van de aanwezige voorraden. Hoe wordt de situatie echter als dit niet zo is? Hierop zullen we thans een antwoord proberen te geven.

Wat is de invloed van de concessievoorwaarden op de exploratie-activiteit?

De invloed zonder staatsparticipatie.

Tegenwoordig is een exploratieprogramma een kwestie van zorgvuldig wikken en wegen in plaats van een op goed geluk zoveel mogelijk boringen verrichten. Door Vögl is een en ander zeer nauwkeurig uitgewerkt¹⁾. Wij zullen hem dan ook in zijn redenering volgen.

Hij gaat uit van een gebied waar nog geen exploratieboringen hebben plaatsgevonden en waar dus slechts geofysisch vooronderzoek is geweest, zoals bijv. het Nederlands deel van het continentaal plat. Door het seismisch onderzoek is een flink aantal structuren ontdekt waarin aardolie of aardgas geaccumuleerd zouden kunnen zijn. Men kan nu een lijst opstellen van de geschatte opbrengsten per veld, als de koolwaterstoffen die men vermoedt inder-

(I. M.)

daad aanwezig zijn. Verder zal een schatting worden gemaakt van het aantal boringen dat gezet moet worden om één boring te leveren die een veld aantoonst dat zou kunnen produceren. In het geval van de Noordzee kan worden aangenomen dat het één van de tien boringen zou zijn ²⁾. Als er eenmaal een vondst is gedaan, wordt het aantal „missers” natuurlijk kleiner. Het is trouwens van belang om op te merken dat op het Engelse deel van het continentaal plat het aantal succesvolle boringen voorlopig veel hoger ligt dan 1 : 10, namelijk ongeveer 1 : 4.

Als we aannemen dat een maatschappij een bepaald risico wil nemen helemaal niets te vinden, bijv. een kans van 20 pCt., dan kan men berekenen ³⁾ dat zij maximaal 15 boringen kan zetten voor zij zich voor dit project bankroet kan beschouwen. Stel dat de kosten van deze boringen zijn: $k_{e1} + k_{e2} + \dots + k_{e15}$. In het ongunstigste geval, als er iets wordt gevonden, zal pas de vijftiende boring succes hebben, zodat de opbrengst van dit veld in staat moet zijn om de kosten van de andere veertien boringen en alle andere kosten te dragen. De kosten voor dit veld bedragen dus:

$$K' = K + k_{e1} + k_{e2} + \dots + k_{e14} \dots \dots \dots (15)$$

waarin $K = k_g + k_{e15} + k_o + k_p$

K' zal dus voor de te testen structuren altijd kleiner moeten zijn dan de verwachte opbrengst, rekening houdend met een minimum netto winst. We mogen K' dus substitueren in vergelijking (14), waardoor we krijgen dat slechts die structuren zullen worden getest, waarvoor geldt dat:

$$K' < \frac{(1-p)}{(1+c_{min}-p)} \cdot (1-r) \cdot O \dots \dots \dots (16)$$

De regering bepaalt dus, door de concessievoorwaarden, direct de exploratie-activiteit. Aangezien K' groter is dan K (zie formule (15)), is de booractiviteit gevoeliger voor de concessievoorwaarden dan de omvang van de commercieel winbare reserve aan koolwaterstoffen zou doen vermoeden, want voor een bepaald gebied zullen er minder velden voldoen aan formule (16) dan aan formule (14).

De invloed met staatsparticipatie.

Staatsparticipatie kan slechts plaatsvinden als er „economisch winbare reserves” zijn aangetoond. De „economisch winbare reserves” in de zin van art. 11.2 van de Mijnwet moeten in onze beschouwing worden gezien als commercieel winbare reserves.

Het is zeer onwaarschijnlijk dat bij een staatsparticipatie de Staat eveneens zal deelnemen in de kosten van de exploratieboringen in andere opsporingsconcessies dan die waarin de commercieel winbare reserve is aangetoond. Als we aannemen dat er vijftien „blokken” aan de maatschappij waren verleend, waarbij in elke opsporingsconcessie éénmaal geboord is, dan zou dit dus betekenen dat de kosten van de eerste veertien boringen door de maatschappij zelf zouden worden gedragen. Dit betekent

²⁾ Zie A. B. Camaron: „The petroleum prospects under the marine areas of the world; petroleum supply and demand”, Elsevier 1966.

³⁾ We berekenen het aantal benodigde boringen uit de volgende formule: $K = (1-p)^m$, waarin K : de kans, uitgedrukt in procenten, die men wil lopen om niets te vinden; p : de kans dat een boring een commercieel winbaar veld aantoonst en m : het aantal boringen. Voor een kans van 20 pCt. vinden we dus 15 boringen en voor een kans van 10 pCt. vinden we 22 boringen.

dat vergelijking (16) niet zonder meer opgaat in het geval van staatsparticipatie. De kosten van de eerste veertien boringen zullen in dit geval zwaarder wegen en wel zodanig dat we deze kosten moeten vermenigvuldigen met $1 / (1-s)$. We krijgen nu de volgende vergelijking:

$$K + \frac{1}{1-s} \cdot (k_{e1} + \dots + k_{e14}) \leq \frac{(1-p)}{(1+c_{min}-p)} \cdot (1-r) \cdot O \dots \dots \dots (17)$$

Hieruit blijkt dat naarmate de staatsparticipatie groter is, het aantal structuren dat voor de maatschappij de moeite waard is te testen, aanzienlijk vermindert. Dit effect is sterker naarmate de kosten van de exploratieboringen hoger zijn. Dit betekent dat voor de concessies op het Nederlandse deel van het continentaal plat, waar de kosten van de exploratieboringen wel bijzonder hoog mogen worden geschat, staatsparticipatie een sterke negatieve invloed uitoefent op de exploratie-activiteit.

Ook als de Staat eventueel wel bereid zou zijn om aan de kosten van de „dry holes” in andere opsporingsconcessies deel te nemen, gaat er van staatsparticipatie een negatief effect uit zoals hieronder zal worden geschetst. In het bovengenoemde voorbeeld was namelijk verondersteld dat een ondernemer een risico van 20 pCt. wenste te lopen dat hij in het geheel geen aardolie zou ontdekken. Als dus bij de vijftiende boring nog geen koolwaterstoffen zijn gevonden zal de Staat, volgens de Mijnwet, niet deelnemen in de kosten.

In de praktijk komt het regelmatig voor dat inderdaad niets wordt gevonden. De ondernemingen proberen dit verlies dan te dekken met extra winsten uit andere projecten. Als echter in een bepaald gebied staatsparticipatie mogelijk is, zal het moeilijker zijn om extra winsten te behalen en geleden verliezen terug te verdienen. Men kan het zich dus minder permitteren om niets te vinden.

Stel nu dat de ondernemer in plaats van 20 pCt. nog maar 10 pCt. kans wil lopen dat hij niets vindt, dan zal hij, volgens de genoemde berekening van Vögl, bij een kans van 1 : 10 dat door een boring een commercieel winbare hoeveelheid wordt aangetoond, minstens tweeëntwintig boringen moeten zetten. Dit impliceert dat K' van vergelijking (16) thans moet worden vermeerderd met de kosten van de zeven extra boringen: $K'' = K' + k_{e16} + \dots + k_{e22}$. Hierdoor zal dus het aantal structuren dat door de maatschappij wordt getest, door staatsparticipatie afnemen, zelfs als de Staat ook deelneemt aan de kosten van de „dry holes” in andere opsporingsconcessies.

Utrecht.

A. P. H. VAN MEURS.

Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-politiek
inzicht

Technische vooruitgang in de landbouw

IN E.-S.B. van 3 augustus jl. geeft Dr. Van den Noort een berekening van deze vooruitgang en concludeert, dat de snelheid daarvan voor de landbouwpolitici een motief behoort te vormen voor het voeren van een beleid, dat gericht is op een redelijke bestaanszekerheid van de betrokken (weinig mobiele) groep van agrariërs.

Er bestaat waarschijnlijk een eenvoudiger berekening, die voor algemene toepassing vatbaar is en waarin de invloed van de inflatie verwerkt is. Voor de getrokken conclusie kan een nadere uitwerking gegeven worden, die in de lijn der ontwikkeling ligt, waardoor zowel het algemeen belang als dat der landbouwende bevolking wordt gediend en de dreigende moeilijkheden voor de komende generatie van boeren aanzienlijk wordt verminderd.

Het zij mij daarom vergund hieronder op deze onderwerpen terug te komen.

Vereenvoudigde berekening

DE vooruitgang in de stand van de techniek heeft vanuit economisch standpunt slechts betekenis, indien daarmede een vermindering van de schaarste wordt bereikt. Dit geschiedt als deze vooruitgang op rendabele basis in het productieproces kan worden toegepast en de consument een kleiner deel van zijn inkomen aan de aankoop van het betreffende produkt behoeft te besteden.

Voor elk goed, waarvan de productie op rendabele basis plaatsvindt, kan de stand van de techniek dus uitgedrukt worden in de verhouding van de prijs daarvan en het gemiddelde inkomen van de consument en kan de vooruitgang daarin worden weergegeven door indexcijfers van de wijzigingen in deze verhoudingen. Deze kunnen ook berekend worden aan de hand van de indexcijfers van prijzen en inkomens of zelfs combinaties daarvan, zoals in onderstaande tabel.

jaar	indexcijfer prijzen landbouw- produkten a)	per hoofd netto inkomen in gulden a)	kolom 3 gedeeld door kolom 2	index vooruitgang techniek
1	2	3	4	5
1950/51	98	1.687	17,2	100
1951/52	106	1.896	17,9	104
1952/53	107	1.954	18,3	106
1953/54	103	2.078	20,2	117
1954/55	103	2.310	22,4	130
1955/56	105	2.561	24,4	142
1956/57	106	2.717	25,6	149
1957/58	102	2.907	28,5	166
1958/59	101	2.897	28,7	167
1959/60	104	3.061	29,4	171
1960/61	100	3.381	33,8	196
1961/62	101	3.530	35,0	203
1962/63	100	3.726	37,3	217
1963/64	114	3.956	34,7	202
1964/65	118	4.558	38,6	224

a) Uit „Landbouwcijfers 1966”, blz. 160 resp. 201. Nationaal inkomen (netto, marktprijzen).

Deze cijferreeks vertoont het regelmatige beeld, dat van een vooruitgang van de techniek verwacht kan worden. Zowel het netto inkomen als de index van de prijzen der landbouwprodukten wordt door de inflatie beïnvloed. Door de deling wordt deze invloed geneutraliseerd.

Er is geen gebruik gemaakt van een constant prijsniveau, omdat bij waardevast geld de daling der prijzen één der specifieke kenmerken van gelukte „innovations” vormt. Ook het netto produkt is niet in de berekening opgenomen. Dit bestaat uit arbeidsinkomen en ondernemerswinst alsmede interest op kapitaal; daar de kapitaalgoederen een input zijn vormen de afschrijvingen daarvan geen deel. Het netto produkt zal dus niet met de verbetering van de stand van de techniek groter worden, behoudens in de beginperiode van een gelukte „innovation”, wanneer door het behalen van een hoge ondernemerswinst de nieuwe stand van de techniek in het geheel niet of nog niet ten volle in een welvaartstoename tot de consument is door-gevoerd.

Evenmin wordt aandacht geschonken aan de toegenomen kapitaalbehoefte als tegenhanger van de afgenomen arbeidsbezetting. Elke vermindering van de arbeidsbezetting, welke op rendabele basis bereikt kan worden, is voor het economisch leven van groot belang, omdat de menselijke arbeid nog steeds de enige bron vormt voor het op gang brengen en in gang houden van de productie en de hoeveelheid beschikbare menselijke arbeid per consument altijd kleiner is dan één arbeider.

Onder de middelen om dit tekort te verminderen is in de huidige fase van de technische ontwikkeling, die onder de term „industriële revolutie” bekend staat, de vergroting van de arbeidsproductiviteit door gebruikmaking van kapitaalgoederen wel de belangrijkste. Deze ontwikkeling van de stand van de techniek wordt gekarakteriseerd door een grotere kapitaalbehoefte. Zolang dit laatste op een rendabele basis berust, is deze grotere behoefte aan kapitaal een bewijs van technische vooruitgang en kan deze dus nimmer een factor in een berekening vormen, waardoor de vooruitgang van de techniek verkleind wordt.

Het landbouwbeleid

VOOR het trekken van een conclusie inzake het landbouwbeleid kan wellicht nog beter de verandering van het percentage van de bevolking, dat in de landbouw werkt, gehanteerd worden als benadering van de vooruitgang der techniek in deze bedrijfstak. Gedurende de gehele geschiedenis van het menselijk bestaan, waarin de samenleving bestond uit nederzettingen met een zittende landbouw, is de vooruitgang van de welvaart gepaard gegaan met en zelfs ten dele voortgesprongen uit, het vrijkomen van arbeidskrachten uit de landbouw voor de uitbreiding van de productie in andere bedrijfstakken. Het geven van inzicht in de oorzaken en gevolgen van de huidige afvloeiing van werkkrachten uit de landbouw en het bevorderen van het begrip voor de plaats, die de landbouw daarbij in verhouding tot de overige bevolkingsgroepen inneemt, is de logische grondslag voor het landbouwbeleid. Gezien de snelheid, waarmede de landbouwende bevolking afneemt, heeft deze bevolkingsgroep een sociaal recht op hulpverlening van de gemeenschap.

Deze steun kan zowel herscholing betreffen als het geven van subsidie voor het aanbrengen van structuurverbeterin-

gen in bedrijven en bedrijfskolommen, het scheppen van alternatieve werkgelegenheid en al die andere maatregelen, die in dit verband gewenst voorkomen. Het is niet uitgesloten en zelfs zeer waarschijnlijk, dat het verkrijgen van een redelijke bestaanszekerheid daarvan deel zal uitmaken.

Degenen, die deze hulp zullen ontvangen, kunnen op grond van het door hen verkregen inzicht als individuen met eigen verantwoordelijkheid en een gevoel van eigenwaarde, die besluiten nemen met betrekking tot hun eigen toekomst en die van hun kinderen, waarvan zij menen dat deze in de verhoudingen met hun medemensen passen. Zulk een beleid zal daarom niet leiden tot paniek en protest; evenmin zullen onze boeren onder het proces van de vooruitgang méér dan de normale moeilijkheden onderkennen en zij zullen als gelijkwaardige leden van onze samenleving op menswaardige wijze hun aandeel in de ontwikkeling van onze gemeenschap leveren.

Toekomst van de jonge boeren

EEN belangrijk deel van de voorlichting, die bij dit landbouwstructuurbeleid gegeven zal worden, zal gewijd zijn aan de „economies of scale”. Deze zijn de enige oorzaak van de afvloeiing van de landbouwers. Zij vinden hun ontstaan in het normale probleem van de dekking van de vaste kosten, dat ten gevolge van de doorvoering van de industriële revolutie in elke bedrijfstak tot grotere eenheden leidt. Deze laatste zullen in de landbouw

Naschrift

Is het wel zo eenvoudig?

Maatstaven voor de technische vooruitgang

EEN moeilijkheid die ik ondervond bij het lezen van het ingezonden stuk van de heer Binkhorst was dat ik niet direct uit kon maken of het een commentaar op mijn artikel of een originele bijdrage betrof. Er wordt namelijk niet in gesteld dat mijn analyse en berekening onjuist zijn; er worden immers nieuwe methoden ontwikkeld. Volgens Binkhorst zouden (1) het percentage van de bevolking dat in de landbouw werkt en (2) de index van de verhouding $\frac{\text{nationaal inkomen per hoofd}}{\text{prijsindex landbouwprodukten}}$ eenvoudiger, en dus beter zijn om de technische vooruitgang in de landbouw te meten. De maatstaf die ik hanteerde in het artikel waarop Drs. Binkhorst inhaakt, wijkt hiervan af, zodat er indirect toch wel van kritiek sprake kan zijn.

Verdiept men zich in deze nieuwe maatstaven, dan moet men constateren dat de heer Binkhorst zich vergist. Het percentage van de bevolking dat in de landbouw werkt is een belangrijk gegeven, maar niet voor het typeren van de stand van de landbouwtechniek. Het land waar de heer Binkhorst verblijft, heeft een uitzonderlijk laag percentage agrarische werkers, veel lager dan Denemarken, Nederland, Nieuw-Zeeland of de Verenigde Staten, maar er is geen sprake van dat in deze vier landen de stand van de techniek in de landbouw lager is dan in het Verenigd Koninkrijk, integendeel!

De tweede maatstaf van Drs. Binkhorst is een ingenieuze vondst; in principe is deze index een schatting van de toename van de (bruto) arbeidsproductiviteit in de landbouw. De methode vertoont overeenkomst met een door

niet de grootte van de industriële bedrijven bereiken, omdat het oog van de meester nog steeds de basis van de veehouderij vormt en de machines voor de grondbewerking en het oogsten aan bepaalde lage, maximale snelheden gebonden zijn en daarenboven nog elk een bestuurder vereisen.

Wie de ontwikkeling van de Engelse landbouw gedurende de laatste 10 jaar heeft kunnen volgen ¹⁾, zal beseffen dat de Nederlandse landbouw bij toepassing van de „economies of scale”, ondanks de betaling van hogere lonen en het aanbrengen van verbeteringen in de werktijden, produkten zoals granen nog belangrijk goedkoper zal kunnen produceren. Door een openhartige voorlichting op dit gebied zal menige jonge boer op vrijwillige basis besluiten de landbouw te verlaten vóórdat hij i.v.m. zijn leeftijd daarvoor onvoldoende mobiel geworden zal zijn en zich dan op een bedrijf zal bevinden, dat volgens de laatste stand van de techniek te klein is om daarop, ondanks harde arbeid gedurende lange werktijden, een redelijk inkomen te kunnen verdienen.

De moeilijkheden, die hierdoor voor de komende generatie van landbouwers voorkomen zullen worden, moeten, geloof ik, niet worden onderschat.

Londen.

Drs. L. W. BINKHORST v. O.

¹⁾ Zie o.a. *Landbouwwereldnieuws* van 16 mei 1964 en 27 februari 1965 (grootte der bedrijfssectoren) en *De Boerderij* van 16 en 30 december 1964, 13 januari en 21 april 1965 en 2 maart 1966.

Fourastié ontwikkelde methode om de arbeidsproductiviteit te meten. Een statisticus zou op de uitvoering ervan wel wat af te dingen hebben, maar dat lijkt me hier niet van belang. Belangrijker is dat deze index van de arbeidsproductiviteit alleen in bijzondere omstandigheden een goede maatstaf voor de technische ontwikkeling in de landbouw vormt, omstandigheden waaraan voor de naoorlogse Nederlandse landbouw zeker niet voldaan is. Hierdoor is de meting van Drs. Binkhorst niet juist. Het zou een heel verhaal worden om dit volledig uit de doeken te doen. In enkele publikaties ¹⁾, ²⁾, ³⁾ van Prof. Horring en mijzelf is reeds uitvoerig ingegaan op de ontoereikendheid van deze maatstaf. Korthedshalve verwijs ik hiernaar.

Een enkel statistisch gegeven kan illustreren dat de bezwaren tegen de genoemde stijging in arbeidsproductiviteit en de mate van technische vooruitgang niet als beuzelarij van specialisten mogen worden gebrandmerkt. De bruto arbeidsproductiviteit steeg van 1949 t/m 1961 met 107 pCt., terwijl de mate van technische vooruitgang slechts 56 pCt. bedroeg ¹⁾. De heer Binkhorst kan nu wel menen dat zijn produktiviteitsberekening zoveel eenvoudiger is — en dat is ongetwijfeld juist — maar dat rechtvaardigt twijfel aan

¹⁾ J. Horring en P. C. van den Noort: „Toeneming produktiviteit van de Nederlandse landbouw” in *Landbouwkundig Tijdschrift*, februari 1963.

²⁾ P. C. van den Noort: „De produktiviteit van de landbouw en het aantal personen dat door één agrariër „gevoed” kan worden” in *Landbouwkundig Tijdschrift*, mei 1964.

³⁾ P. C. van den Noort: *Omvang en verdeling van het agrarisch inkomen in Nederland 1923-1963*, Wageningen 1965.

het oud-vaderlandse gezegde dat eenvoud kenmerk is van het ware.

Indexproblemen

Inherent aan produktiviteitsmetingen is het zgn. indexprobleem. Of men de zaak nu benadert van de prijzenkant, zoals Drs. Binkhorst doet, of van de hoeveelheidskant, zoals ik heb gedaan, steeds heeft men te maken met het indexprobleem. Bij mijn benadering werkt men met constante prijzen. Dit is niet uitsluitend gedaan, zoals Drs. Binkhorst schijnt te denken, om de invloed van de inflatie te elimineren, het is gewoon een manier om veranderingen in de omvang van de produktie te schatten. Daartoe worden steeds waardebedragen vergeleken. De truc is echter dat al deze waardebedragen verkregen zijn door steeds gebruik te maken van dezelfde prijzen. Eventuele verschillen in waardebedragen kunnen dan niet veroorzaakt zijn door prijsverandering, maar uitsluitend door hoeveelheidsverandering. Een waardeverandering van a pCt. betekent dan een hoeveelheidsverandering van a pCt. Zulke hoeveelheidsveranderingen hebben zich in de naoorlogse Nederlandse landbouw voorgedaan, zowel wat betreft de bruto produktie als wat betreft de netto produktie. Hoe Drs. Binkhorst kan beweren dat de netto produktie niet ver-

anderen kan, op een kortstondige uitzondering na, is onbegrijpelijk als men dit controleert met behulp van de C.B.S.-cijfers, opgenomen in mijn artikel.

Taak van de overheid

IN mijn artikel heb ik trachten aan te tonen dat de overheid een belangrijke rol gespeeld heeft in het proces van technische vooruitgang in de landbouw. Ze heeft verder ook een taak door te trachten de gevolgen van dit proces soepel te regelen, en dus de betrokken groep agrariërs er niet de dupe van te laten worden. Ik meen dat Drs. Binkhorst het hiermee wel eens is. Hij gaat geloof ik echter verder en werkt *zijn eigen voorstellen* ten aanzien van het te voeren beleid uit. In mijn artikel heb ik over deze zaken verder niet gesproken. Ik heb geconstateerd dat er paniek en protest is. Ik hoop niet dat de zinsnede van Drs. Binkhorst: „Zulk een beleid zal daarom niet leiden tot paniek en protest...” bedoeld is als een ontkenning van mijn stelling. Misschien klinken in Londen alleen de vrolijke klanken van „fox hunting” van het platteland door, in Nederland hoort men geheel andere dingen, bijv. het geroep van de Koekoek, waarvan de volkswijsheid zegt dat het regen voorspelt.

Wageningen.

Dr. P. C. VAN DEN NOORT.

Aanspraak op backservice?

WIJ willen onderscheid maken tussen het *recht* op backservice, dat dus in rechte kan worden afgedwongen en de *aanspraak* daarop, gebaseerd op normen van moraal en fatsoen. Gesproken kan worden over een recht, wanneer dit uitdrukkelijk is erkend en vastgelegd, bijv. wanneer een pensioen wordt toegezegd gebaseerd op het laatst verdiende loon. De consequentie van deze toezegging is, dat dan bij elke loonsverhoging een backservice ontstaat, die moet worden gedekt hetzij via storting van een koopsom, hetzij via inhaalpremie. Bij voortijdige dienstverlating heeft de werknemer recht op volledige afstorting der backservice, tenzij is bepaald dat zijn recht hierop beperkt blijft tot de bedragen, die in feite gestort zijn of op een evenredig deel der koopsom als ware er inhaalpremie betaald.

De vraag is, of ook zonder toezegging, alleen uit hoofde van een aanspraak, een recht kan ontstaan. Juridisch kan dit niet het geval zijn, omdat moraal of fatsoen op zich zelf geen recht scheppen. Wel kunnen moraal en fatsoen zó sterk tot het bewustzijn gaan spreken, dat hieruit de bereidheid kan ontstaan te voldoen aan wat als een morele verplichting wordt gevoeld. Zo heeft in de loop der jaren de aanspraak van een werknemer op een (de A.O.W.-) aanvullend pensioen van zijn werkgever op brede schaal erkenning gevonden. Doch ook hierbij wordt vaak de restrictie gemaakt, dat als de bedrijfsresultaten de voldoening van de premie onmogelijk maken, de werkgever het recht heeft de premiebetaling te staken. Ervaring heeft geleerd, dat van dit recht slechts bij hoge uitzondering gebruik wordt gemaakt. Bovendien brengt de moraal mee, dat later, als de zaken weer beter gaan, een eventuele achterstand wordt aangezuiverd.

Wie bewust met zijn tijd meeleeft, is ook gevoelig voor de verschuivingen die in moraal en fatsoen plaatsvinden en zo zien wij een groeiend besef, dat de formele toezegging van een pensioen aanvulling behoeft, wanneer het rekenkundig resultaat der toezegging hetzij door promotie, hetzij door inflatie of welvaartstijging niet meer in overeenstemming is met het verzorgingsdoelmerk. Doch ook dan is er nog geen recht op aanvulling. De eerste voorwaarde die daartoe vervuld moet zijn, is, dat de middelen ter voldoening aan de morele aanspraak ter beschikking staan. „Waar niet is, verliest zelfs de Keizer zijn recht” geldt a fortiori voor een aanspraak. De tweede voorwaarde is de formele omzetting in een recht, waarbij naast het bedrijfsbelang ook nog eventuele aanspraken van anderen (tantiëmisten, aandeelhouders) in aanmerking en ter afweging moeten worden genomen.

In de laatste jaren nu, is de roep naar de waardevastheid steeds luider geworden en in de praktijk zien wij vele krachtige ondernemingen het voorbeeld volgen van de Staat, die zijn pensioenen welvaartvast maakte. Een onderneming, die gevolg geeft aan wat als een morele verplichting wordt gevoeld, stelt een deel van haar liquide middelen ter beschikking van de pensioengerechtigden. Kan nu worden gesteld, dat dit ten koste gaat van de aandeelhouders? Zo ja, dan zouden de aandeelhouders, die volgens de wet eenend kunnen voelen. Hier ligt kennelijk een gebied van belangentegenstelling, waarbij recht en moraal met elkaar in strijd komen, al is de door een directie erkende backserviceverplichting formeel een bedrijfslast en kunnen aandeelhouders, alweer formeel, niet stellen dat zij door deze erkenning benadeeld worden noch dat zij in hun rechten

bekort zijn. In feite gaat het om de afweging van morele aanspraken op de winst. De vraag is nu waar de grens moet worden getrokken en wie deze trekt.

Een aanwijzing ter beantwoording van deze vraag is te putten uit de uitspraak van Drs. H. H. de Klerk, secretaris van het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers, gepubliceerd in *De Werkgever*, waar hij zegt: „De ingehouden winst komt aan de aandeelhouders toe, voorzover deze nodig is om de uitgekeerde winst aan te vullen tot een redelijke beloning over het in de onderneming gestoken vermogen. Voor de bepaling van de hoogte daarvan moet uitgegaan worden van de marktrente (thans 7%) plus een risicopremie. Deze risicopremie houdt verband met de mogelijkheid van vermogenverlies en de ongewisheid van de financiële resultaten van het ondernemen en dient mede afgestemd te zijn op de bijzondere factoren van onderneming of bedrijfstak. Een algemeen percentage daarvoor kan daarom niet gegeven worden”.

Uit deze uitspraak valt te destilleren, dat de aandeelhouder „tot op zekere hoogte” aanspraak kan maken op een deel der overwinst. Indien mogelijk hebben aandeelhouders evenzeer een recht op waardevast resp. welvaartvast dividend als de pensioengerechtigden op een waarde- resp. welvaartvast pensioen. In *Het Parool* van 6 september jl. constateert Prof. Dr. W. J. van de Woestijne: „Niet de aandeelhouders hebben vermogensaanwas doen ontstaan, maar de onderneming als geheel deed dit”. Wie van de belanghebbenden voorrang geniet, is een tweede: elke beslissing is een arbitraire, waarbij in elk concreet geval er eerst middelen aanwezig moeten zijn en het ondernemingsbelang de doorslag moet geven. Directie en commissarissen hebben derhalve de beslissing te nemen. Gaat men echter

vooraf extra rechten op de overwinst in welke vorm dan ook aan de werkenden toegekennen, dan komen zowel de aandeelhouders als de pensioengerechtigden in het gedrang. Wij zien als complement van de aanspraak der aandeelhouders de redelijke aanspraken van pensioengerechtigden.

Het ligt voor de hand dat ook voor deze laatsten de verdediging hunner belangen mogelijk moet zijn. De actieven vinden hun pleitbezorger in hun vakbonden. Doch de pensioengerechtigden? Wij menen, dat ook hierin een taak voor de werknemersorganisatie kan en behoort gevonden te worden. Het staat vast, dat elke loonsverhoging, om welke reden ook verlangd en gegeven, een achterstand t.a.v. pensioengerechtigden oproept. Loonsverhoging pleiten of afdwingen, zonder de belangen der pensioengerechtigden in het oog te houden, betekent in feite roof door de actieven op machtelozen. Een vakbond mag zich hieraan niet (mede) schuldig maken. Het ligt mede op de weg der vakbonden, waar nodig, de morele aanspraken van werknemers op een redelijk pensioen te verdedigen. Want in vele bedrijfstakken en ondernemingen wachten nog duizenden op erkenning van hun aanspraak. Indien ergens nog sprake is van achterstand, dan is dit op het gebied van de pensioenen, al hebben tal van ondernemingen, en niet alleen de grote, een open oog voor de pensioenbelangen hunner werknemers. Wat het bedrijfsleven thans in aller belang nodig heeft, is een zekere rust, die het te meer toekomt, wanneer met de redelijke belangen van alle betrokkenen reeds rekening werd gehouden. Voor verdergaande eisen van de actieven ontstaat pas aanleiding, wanneer de oudere betrokkenen redelijk aan hun trek zijn gekomen.

's-Gravenhage.

LOD. S. BEUTH.

Management en groei

Kanttekeningen bij het C.I.O.S.-congres

IN het jaar 1800 bestonden er 50 steden met meer dan 100.000 inwoners, die in totaal 2 pCt. van de wereldbevolking huisvestten. In 1962 waren er 900 steden met meer dan 100.000 inwoners, die 12 pCt. van de wereldbevolking omvatten, terwijl in totaal 20 pCt. van alle mensen in steden leefde. In het jaar 2000 zal waarschijnlijk nog slechts 1/3 van de wereldbevolking op het land wonen. Aldus Z.K.H. Prins Bernhard in zijn openingsrede van het congres, die daarmede iets over het groeioprobleem en de ontwikkelingen van de steden releveerde. Zijn uiteenzetting gaf enige indruk van de snelheid van de groei waar ook managers mee te maken hebben bij de ontwikkeling van communicatie, huisbouw enz.

Ten aanzien van dit grootscheepse congres van het „Conseil International pour l'Organisation Scientifique”, dat door het Nederlands Instituut voor

Efficiency van 19 tot 23 september jl. in „De Doelen” te Rotterdam werd georganiseerd, kan men zich afvragen of de deelnemers er „wijzer” van geworden zijn. Met „wijzer worden” bedoelt de Nederlander dan doorgaans „geld in het laatje brengen”. Een direct antwoord op deze vraag is uiteraard niet te geven, al was het onderwerp geld en geldschaarste één der rode draden die door spreekbeurten en discussies heen liep. Een andere rode draad was de plicht tot hulp aan ontwikkelingslanden, maar deze draad had een wazig einde, begrijpelijk echter wanneer men zich realiseert, dat de problematiek van de ontwikkelingshulp appeleert aan iedere vertegenwoordiger van een welvaartland, die uiting wil geven aan heersende schuldgevoelens ten aanzien van die gebieden.

Het was niet mogelijk alle lezingen bij te wonen, daar er gelijktijdig in verschillende zalen werd gesproken.

Over de concrete aspecten van de bijzondere organisatietechniek bij werken overzee kwam ons slechts incidenteel iets ter ore: Prof. Dr. K. S. Basu uit Bombay, sprekend over het groeiend bedrijf en de maatschappelijke achtergrond, schijnt een belangrijke bijdrage te hebben geleverd. Dr. A. E. Rupert, World Chairman of Rothmans-Pall Mall (30 fabrieken in 19 landen, omzet \$ 1 mrd.), gaf als vaste regel voor zijn „group of companies”: alle buitenlandse maatschappijen zijn slechts voor 50 pCt. eigendom van de Rothmans-Pall Mall group. De andere 50 pCt. van het kapitaal is in het land van vestiging geplaatst. Wat zijn verder de bindende elementen in een dergelijke organisatie? O.a. een centrale dienstverlenende organisatie van specialisten, die werken op „non-profit”-basis (!). Ieder lid van de groep draagt verhoudingsgewijs bij in de kosten van dit specialistencentrum. Het verleent dien-

sten op het gebied van planning, research, fabrieksontwerpen en -indeling, fabricage, inkoop van machines, materialen en grondstoffen, drukkerij, kwaliteitscontrole, internationale reclame, marktvoorbereiding en statistische analyses, juridische hulp, merkenrechtelijke en financieringshulp. Het komt ons voor, dat het bij deze groep gebezigde systeem van kostenomslag volgens een vaste verdeelsleutel nogal wat weerstanden oproept. Een vergoeding van de specialisten op basis van de door hen aan iedere participerende vennootschap bestede tijd, lijkt meer realistisch en meer voldoening gevend.

De heer *Thomas J. Bata*, president van tientallen schoenfabrieken, zei dat de filosofie van Bata was dat iedere vestiging onafhankelijk dient te werken. Hij vond de naamloze vennootschap, althans het Angelsaksische equivalent hiervan, de meest ideale vorm voor een buitenlandse vestiging en hij legde uit hoe de zelfstandigheid van deze vestigingen geharnast bleef binnen het beleid van dit wereldconcern, een beleid dat wordt bepaald door Bata International, een aparte onderneming in Canada. De functionele taken van Bata International zijn o.a. het verlenen van technische diensten, het ontwikkelen van fabricagemethoden, de fabrieksindeling en het trainen van technisch personeel en verder de al door Dr. Rupert gereleveerde specialisten, waarbij nog komen de personeelsopleiding en de produktontwikkeling. Wat deze laatste activiteit betreft, wordt veel waarde gehecht aan het stimuleren van creatieve initiatieven van de dochterorganisatie zelf.

Wat zijn de middelen van communicatie? Allereerst het bijna mystieke contact tussen mensen, werkend in één organisatie, waarbinnen zij kansen hebben op promotie. Voorts de dienstreizen van de president zelf. Verder regionale conferenties, waarbij veel gebruik wordt gemaakt van visuele hulpmiddelen: dia's en films. Regionale permanente coördinatoren, in totaal 7 op de bijna 80 vestigingen, intensiveren bij deze bijeenkomsten het contact en organiseren voor de deelnemers spreekbeurten van bedrijfsadviseurs en hoogleraren over management-vraagstukken opdat men op de hoogte blijft van de laatste ontwikkelingen hieromtrent. Tweemaal per jaar is er een bijeenkomst van de staf van Bata International met de regionale coördinatoren en de directeurs van de belangrijkste vestigingen.

Een belangrijke steun vond Dr. Rupert in de uniform opgestelde maandelijksse rapporteringen, waarbij hij als remedie tegen lakse rapporteurs heeft ingesteld, dat de directies die niet tijdig schriftelijk rapporteren, worden uitgenodigd om persoonlijk verslag te komen uitbrengen op het hoofdkantoor. Deze maatregel is in de praktijk zeer effectief gebleken.

Over de filosofieën, de achtergronden van hun beleid, waren sommige sprekers zeer expliciet: „Wij geloven dat wij de wereld een nieuwe conceptie van coëxistentie door gemeenschappelijke winstdeling hebben gegeven en een nieuwe conceptie voor een wereldoriëntatie van bedrijven”. „Doe het maar in mijn pet, dan zoek ik het thuis wel uit”, zal de nuchtere Rotterdammer waarschijnlijk hebben gedacht bij het aanhoren van deze schallende uitspraken binnen de muren van zijn nieuwe concertzaal. Wat echter kritiek bij voorbaat behoorde te doen verstommen, was het feit, dat de betreffende spreker aan het hoofd stond van een bedrijf dat inderdaad heel veel bereikt heeft in een heel korte tijd en dat zijn concepties „workable” zijn gebleken.

DE onderwerpen die op het congres werden behandeld, liepen zozeer uiteen dat het uiteraard niet mogelijk is om een volledig verslag te geven. De belangrijkste lezingen zullen te zijner tijd in boekvorm worden gepubliceerd. Die van *Sir Paul Chambers*, president van de Imperial Chemical Industries Ltd., waarin een duizeligmakend inzicht wordt gegeven in de sneeuwbalconsequenties van investeringen in de chemische industrie, zal hier zeker in worden opgenomen. Een investering in een chemische basisindustrie dwingt weer tot investeringen in bedrijven die afgeleide chemische producten vervaardigen en hiervoor moeten weer nieuwe markten worden ontsloten. Ook zal de verhandeling van *Ir. L. E. J. Brouwer* over de selectie en opleiding van managers in de bundel niet ontbreken. Het is moeilijk in zijn betoog zwakke plekken te ontdekken: de formulering is uitzonderlijk sterk en de inleiding bevat een aantal concrete ervaringsgegevens waar iedere ondernemer zijn nut mee kan doen. Bovendien getuigt het van moed en van vertrouwen in de toekomst.

Het is ons opgevallen dat bij bijna alle sprekers iedere dichtertelijke formulering ontbrak. Alsof er geen begrippen zijn die zich beter door middel van gevoelsmatige, artistieke woordexpressie laten omschrijven dan door omschrij-

vingen ontleend aan de techniek! Zo'n technische benadering van het management-probleem beluisterden wij in de zin: „the managers have obligation... in deploying all the resources of men, materials and money involved”. Een illustratie van wat wij bedoelen met gevoelsmatige expressie was de speech van *Dr. G. Rissik*, governor van de South African Reserve Bank, die zijn overzicht van een expansieve economie bracht in prachtige, gescandeerde volzinnen, een gedicht in proza over de worsteling van een haastig, jong land, dat de overgang van onontgonnen wildernis naar industriële civilisatie binnen enkele generaties wil verwerken. Duidelijk werd echter de nadruk gelegd op het feit dat uiteindelijk de mens het laatste woord heeft in de „managerial operations” en niet de computer. Evenmin als *Ir. Brouwer* waren ook de andere sprekers bang om hun twijfel uit te drukken aangaande de toekomst, hun verbazing over de snelheid van de ontwikkeling en getuigden zij van hun engagement met andere sectoren van de maatschappij en het algemeen belang.

Prof. Dr. P. Kuin, sprekend op de laatste dag, durfde het aan om een zeer groot aantal van de hem voorafgegangene sprekers in zijn betoog te betrekken en gaf daarmee het beste compliment aan *Dr. J. Kreiken* die zijn best had gedaan om de samenhang tussen de behandelde onderwerpen te doen uitkomen. Er was inderdaad enige samenhang die geëtiketteerd kon worden onder de algemene begrippen: management en groei, maar het was de samenhang van appels, peren, noten en bananen die tezamen een fruitmand vormen, doch niet de samenhang van wortels, stam, takken en bladeren die het organische geheel van een boom uitmaken. Met sprekers uit alle hoeken van de aarde is dat evenwel een ondoenlijke opgave.

DE rode draad van de geldscharste kwam duidelijk naar voren via de discussies over het kwijnend bedrijf. Twee van de vele bedrijfsadviseurs die aanwezig waren, t.w. de heren *P. Genaro* uit Italië en *E. F. L. Brech* uit Engeland, gaven resp. een theoretische benadering van een therapie voor het zieke bedrijf en een pragmatische benadering, verlicht met vele „case histories”. De eerste ging uit van het bestaan van vier „druk-systemen”, waarvan de ondernemer afhankelijk is, nl. de arbeidsmarkt (labour), de regering (smaatregelen), de kapitaalmarkt (aandeelhouders) en de

klandizie (afzetgebied). Als gedachten-schema was dit wel bruikbaar in zoverre het gelegenheid bood om ieder van deze „drukgebieden” als mogelijke oorzaak van de kwaal van het bedrijf te onderzoeken. Ons leek het afzonderen van het derde aspect als mogelijke bron van bedrijfsziekte op zich echter problematisch.

In een andere discussiegroep werd door Dr. A. C. Brunner naar de oorzaak van de geldschaarste gezocht. Hij duidde het ontbreken van een goed functionerende kapitaalmarkt in Europa als euvel aan. Volgens Dr. Brunner is er onvoldoende openheid bij balans-publikaties en vindt er een verkeerde presentatie plaats van het begrip winst,

waarin zijns inziens niet begrepen mogen worden de rente van eigen vermogen en de kosten die de ondernemer als leider van een naamloze vennootschap zou moeten aangaan als hij het hem in aandelen ter beschikking staande werkkapitaal tegen de gangbare rentevoet zou moeten opnemen op de kapitaalmarkt. Wat er na aftrek van die fictieve rente overblijft, is voor hem pas winst en alleen die winst dient z.i. te worden belast. In feite maakte hij dus bezwaar tegen de fiscale behandeling van een rechtspersoon als ging het om een natuurlijk persoon en dit bracht de discussie op de dubbele belasting van de geldgever: eerst in de vennootschappelijke sfeer en daarna in

de privé-inkomenssfeer. Dr. Brunner gaf overigens een openhartige, zeer instructieve uiteenzetting over de selectie van investeringsprioriteiten. De voorzitter, J. P. Coelingh, onderstreepte de autoriteit van deze spreker door te herinneren aan diens succesvol ondernemerschap. Deze laatste twee onderwerpen waren geen onderwerpen die zich leenden voor een simplistische behandeling, maar voor diepergaande discussies ontbrak de tijd.

Door het organiseren van dit congres heeft het Nederlands Instituut voor Efficiency zich zelf — om in de geest van dit waardevolle congres een Engelse uitdrukking te vertalen — op de kaart geplaatst.

Naarden.

Mr. A. M. SMULDERS.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

F. de Vries-lezingen

De in mei wegens ziekte uitgestelde lezingen van Prof. Bent Hansen over „Short and long-term planning in underdeveloped countries” zullen plaatsvinden op 25 oktober a.s. om 10.30 uur en om 11.30 uur en op 26 oktober a.s. om 11.30 uur in het gebouw van de Nederlandse Economische Hogeschool, Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam.

Beurzen voor Amerikaanse cursussen te Salzburg

Het Salzburg Seminar in American Studies, gevestigd in het Schloss Leopoldskron te Salzburg, zal in 1967 de volgende cursussen, waaraan vooraanstaande Amerikaanse hoogleraren en deskundigen medewerken, organiseren:

van 8 januari tot 4 februari 1967 over
Urban Planning

van 12 februari tot 11 maart 1967 over
International policies of the United States

van 19 maart tot 15 april 1967 over
The mass media

van 18 juni tot 8 juli 1967 over
The social impact of the new technology

van 16 juli tot 12 augustus 1967 over
American law and legal institutions

van 20 augustus tot 16 september 1967 over
Education

Per cursus stelt het Salzburg Seminar vier à vijf beurzen voor Nederlanders beschikbaar. De beurzen dekken 80 pCt. van de kosten van de lezingen, kost en inwoning, terwijl voor rekening van de deelnemers een bedrag van 2.000 Oostenrijkse schilling komt.

Niet alleen academisch gevormden, thans werkzaam bij wetenschappelijke, culturele, industriële of overheidsinstellingen, doch ook zij die een niet universitaire opleiding gehad hebben en op grond van hun werkkring belangstelling hebben voor deze cursussen, kunnen hiervoor in aanmerking komen. Een eerste vereiste is, dat men een aanzienlijke kennis en ervaring op het desbetreffende gebied verworven heeft.

Voorkeur wordt gegeven aan een leeftijd van 25 tot 40 jaar, terwijl een grondige kennis van de Engelse taal vereist is.

Formulieren en inlichtingen kunnen tot 10 november 1966 worden aangevraagd bij het Nederland-Amerika Instituut, Museumplein 4, Amsterdam, tel. (020) 72 22 80.

„Europa der Vaderlanden of supranationaal Europa?”

Onder auspiciën van de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg te Brussel zal Z. Exc. Mr. P. Struye, voorzitter van de Belgische Senaat, een lezing houden over het onderwerp:

„Europa der Vaderlanden of supranationaal Europa?”

Deze lezing zal plaatsvinden op donderdag 3 november 1966 te 16.30 uur in het Kurhaus te Scheveningen en zal in het Nederlands worden uitgesproken. Na de lezing zal aan de deelnemers een aperitief worden aangeboden.

Personen, die deze bijeenkomst wensen bij te wonen, kunnen zich aanmelden bij de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg te Brussel 1 (Koningsstraat 93) of bij het bijkantoor der Kamer, Nassauplein 24, 's-Gravenhage (telefoon 070-11 22 99).

Vedis Prijsvraag 1967

Op de Derde Distributie-dag (april 1967) van de Vereniging voor Distributie-Economie (VEDIS) zal het vraagstuk van de vestigingsplaats aan de orde worden gesteld. In verband hiermee heeft het bestuur van de VEDIS een prijsvraag uitgeschreven. Gevraagd wordt een oorspronkelijke, theoretische bijdrage inzake het vestigingsplaatsvraagstuk in de distributie, met name voor de groot- of kleinhandel. Gedacht wordt aan een tekst van 8.000 à 10.000 woorden. Deelneming staat ook open voor niet-leden der Vereniging.

De beoordeling van de inzendingen zal geschieden door een jury, bestaande uit de heren: Prof. Ir. L. H. J. Angenot (voorzitter), Dr. A. W. Luijckx (secretaris), Drs. J. Bons Jr., Prof. Dr. J. F. Haccoû, Prof. Dr. L. H. Klaassen. Voor de beste bijdrage heeft het bestuur een prijs van f. 1.500 ter beschikking gesteld. Deze bijdrage zal in de Handelingen van de VEDIS worden gepubliceerd, tezamen met de preadviezen en het verslag van de Derde Distributie-dag.

De bijdragen worden vóór 28 februari 1967 in drievoud ingewacht bij de secretaris van de jury, Dr. A. W. Luijckx, Rijksweg 645 te Wassenaar. De inzending dient te geschieden onder pseudoniem; in een bijgesloten verzegelde enveloppe dient de naam van de schrijver te worden vermeld.

Recente publikaties

Hoeveel omzetbelasting? Alfabetische Tarievenlijst (1 juli 1966). Oorspronkelijk bewerkt door E. J. H. Volkmaars en voortgezet door L. F. Ploeger. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 42 blz., f. 3,50.

Mr. J. Spaanstra: Vruchtgebruik en inkomstenbelasting. Fiscale Monografieën no. 17. Æ. E. Kluwer, Deventer, tweede druk 1966, 131 blz., f. 8,50.

Deze nieuwe druk is in overeenstemming gebracht met de nieuwe Wet op de Inkomstenbelasting. Ook de inzichten van de schrijver ten aanzien van de relatie tussen vruchtgebruik en inkomstenbelasting hebben zich in de afgelopen vijf jaar op bepaalde punten gewijzigd en op andere punten verdiept.

Prof. J. E. A. M. van Dijk: Geruisloze overdracht en overgang van ondernemingen. Serie Belastingconsulentendagen no. 11. Uitgeverij F.E.D., Amsterdam 1966, 73 blz., f. 7,90.

Voordracht gehouden op de Belastingconsulentendag 1966 georganiseerd door de Nederlandse Federatie van Belastingconsulenten.

Mr. T. E. F. van Koetsveld: Spaarregelingen. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 130 blz., f. 7,50.

In deze uitgave zijn naast een uiteenzetting van de Algemene premiespaarwet en — voor zoveel nodig — van het Algemeen premiespaarbesluit en de Algemene premiespaarbeschikking, korte samenvattingen van de andere door de Rijksoverheid getroffen bezitsvormingsmaatregelen opgenomen.

W. Speerstra, Drs. H. H. Ensing en Dr. A. de Jong: Organisatie en techniek van de handel. Leerboek ter voorbereiding van comptabele en economische examens. Deel II. J. B. Wolters, Groningen, tiende druk 1966, 171 blz., f. 11,50.

Ook dit tweede deel wijkt aanzienlijk af van de betreffende hoofdstukken van de 9e druk. Er is weer rekening gehouden met examenprogramma's (S.P.D. en Boekhouden M.O. bijv.).

Dr. J. Koerts: Economie en kansspel. Een beschouwing over de toepassing van het waarschijnlijkheidsmodel in de economie. Openbare les Rotterdam. Universitaire Pers Rotterdam 1966, 22 blz., f. 2,95.

Prof. Dr. H. A. Hutte: Sociatrie van de arbeid. Arbeidsorganisaties als dynamische systemen; sociaal-psychologische bijdragen tot de fundering van een methodische bevordering van herstel van hun groei stoornissen; strategische principes en taktieken. Van Gorcum, Assen 1966, 168 blz., geb. f. 16.

De auteur poogt een gedeelte van het omvangrijke onderzoek en advieswerk ten behoeve van reorganisatie te vatten onder een algemeen gezichtspunt: de bevordering van een gezonde ontwikkeling en groei. Met name worden de *groei stoornissen* aan de orde gesteld, hun diagnose en de methodiek ter opheffing ervan besproken ('Sociatrie').

Salah E. Elmaghraby: The Design of Production Systems. Reinhold Industrial Engineering and Management Sciences Textbook Series. Reinhold, New York 1966, 491 blz., \$ 20.

Verkorte inhoud: The Study of Protection — The Graphic Representation of Systems — Modes of Component Interaction — Network Models — Networks of Queues — Feedback Control Systems — Computers in the Design and Operation of Production Systems.

Prof. Dr. B. Schendstok: Elementair belastingrecht voor economen. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 172 blz., f. 9,50.

Dit boekje is ontstaan uit een syllabus, samengesteld ten behoeve van colleges aan de Nederlandse Economische Hogeschool voor studenten die belastingrecht slechts als hulpvak bestuderen.

Het belangrijkste doel van dit boekje is, te leren begrijpen waarover belastingkundigen spreken indien zij een oordeel geven over de consequenties van bepaalde beslissingen *in de ondernemings sfeer en in de effectensfeer*, en — voor zoveel de omzetbelasting betreft — ook enigszins duidelijk te maken waar het om gaat bij het Westeuropese integratieprobleem op dit gebied.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt

DE geldmarkt ondergaat thans de volle invloed van de omvangrijke najaarsstromen. Grote bedragen, die de ondernemingen in de loop van het jaar zorgvuldig bij de banken hadden opgespaard, ten dele in de vorm van termijndeposito's, worden aan de Schatkist overgemaakt. Deze, die midden juli nog nauwelijks meer over kasgeld beschikte, zag op 11 oktober haar saldo tot f. 650 mln. toenemen. Hoewel dit een aanmerkelijk bedrag is, blijft het toch achter bij de stand die in vorige jaren werd bereikt, niettegenstaande de bron waaruit deze betalingen voortvloeien jaarlijks in 'omvang toeneemt. Op 11 oktober 1965 was de stand f. 829 mln., op 9 oktober 1964 f. 749 mln. (een week later zelfs f. 851 mln.), op 14 oktober 1963 lag het saldo zelfs boven het miljard. Ten dele laat zich dit verklaren uit het veel hogere bedrag, dat zich reeds in kas bevond vóór de belastingstroom begon te vloeien. Voor een ander deel is het schuldenbeleid van de overheid zich meer op compensatie gaan richten. Bestond dit in vorige jaren voornamelijk in het plaatsen van schatkistpapier met als affossingsdata ongeveer de belastingbetalingsperiode, in het lopende jaar heeft de Staat noodgedwongen ook op grote schaal kasgeldleningen opgenomen, die geleidelijk vervallen. Voor de markt is uiteraard alleen de mutatie in het saldo van het Rijk van belang, omdat deze de grootte van de drainage bepaalt.

In de 11 oktober eindigende week kwamen nog f. 248 mln. financieringsmiddelen vrij uit terugstromend bankpapier. Bovendien werd valuta aan De Nederlandsche Bank verkocht. De banken losten nog f. 65 mln. op de eertijds bij de Centrale Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant af, doch moesten een verdere verlaging van haar tegoed bij De Nederlandsche Bank accepteren. Zij konden dit aanvaarden omdat zij in het begin van de kredietrestrictieperiode zodanige overschotten boven het verplichte depositobedrag hadden aangehouden, dat zij gemiddeld over de gehele periode wel goed uitkomen.

Kapitaalmarkt

DE kapitaalmarkt wordt de laatste tijd wat ruimer beoordeeld dan sinds lang het geval is geweest. Het rentebelooop sedert begin augustus was aanvankelijk hiermede in overeenstemming. In de eerste week van genoemde maand bereikte het rendement van langlopende staatsleningen een hoogtepunt van 6,73 pCt. Geleidelijk daalde dit cijfer tot 6,45 pCt. op 25 september. Nadien echter heeft de daling zich niet verder voortgezet. Men mag dus wel concluderen, dat van een doorbraak in de vraag-aanbodverhouding nog niet mag worden gesproken. Nochtans zou uit de binnenlandse-ontwikkeling, waar met name de arbeidsmarkt duidelijk haar omslagpunt heeft bereikt, moeten worden afgeleid, dat in het algemeen rentedrukkende factoren de overhand beginnen te verkrijgen. Dit blijkt uit het succes van de lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten en ook van de $7\frac{1}{4}$ pCt. obligatielening van Blaauwhoed, waarop de toewijzing gering is geweest. Dat deze ontwikkeling zich de laatste weken niet verder in de rente weerspiegelt kan een gevolg zijn van de drainering van de liquiditeiten als gevolg van de betaling van de vennootschapsbelasting, doch de invloed hiervan is slechts tijdelijk. Buitenlandse factoren kunnen voorts tegen het binnenlandse beloop zijn ingegaan.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	7 okt. 1966	14 okt. 1966
Algemeen	343	361 — 253	278	279
Internationale concerns	477	513 — 339	370	372
Industrie	313	322 — 244	269	270
Scheepvaart	136	140 — 100	109	108
Banken en verzekering	180	187 — 137	145	145
Handel enz.	163	167 — 124	139	139

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 112,50	f. 86,90	f. 85,60
Unilever, cert.	f. 114	f. 83,80	f. 82
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 121,20	f. 125,90
A.K.U.	f. 77,80	f. 64,30	f. 67,30
K.L.M.	f. 268	f. 423	f. 431
Hoogovens, n.r.c.	440	312	302
E.M.S.	190	155	150
Kon. Zout-Ketjen	765½	437½	440
Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 165	f. 165
Robeco	f. 222	f. 187,50	f. 188,90

New York.

Dow Jones Industrials	964	744	772
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	5,98	6,49	6,52
Aandelen: internationales b) ..	4,0	.	.
lokales b)	4,2	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	5	5

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

ALUMINIUM DELFIJL n.v.

Aluminium Delfzijl N.V. vraagt voor haar te 's-Gravenhage gevestigde directie-kantoor als adjunct-administrateur een

Accountant (lid Niva of Vaga)

of een

Economisch Doctorandus

Hij zal belast worden met de dagelijkse leiding van de administratieve werkzaamheden en o.m. bij de voorbereiding van directie-beslissingen op financieel, bedrijfseconomisch en fiscaal terrein worden ingeschakeld.

Leeftijd ca. 30 - 35 jaar.

Practische ervaring is noodzakelijk.

Huisvesting kan eventueel geregeld worden.

Schriftelijke sollicitaties, zo mogelijk voorzien van een recente pasfoto, te richten aan de directie van Aluminium Delfzijl N.V., Postbus 82, 's-Gravenhage.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

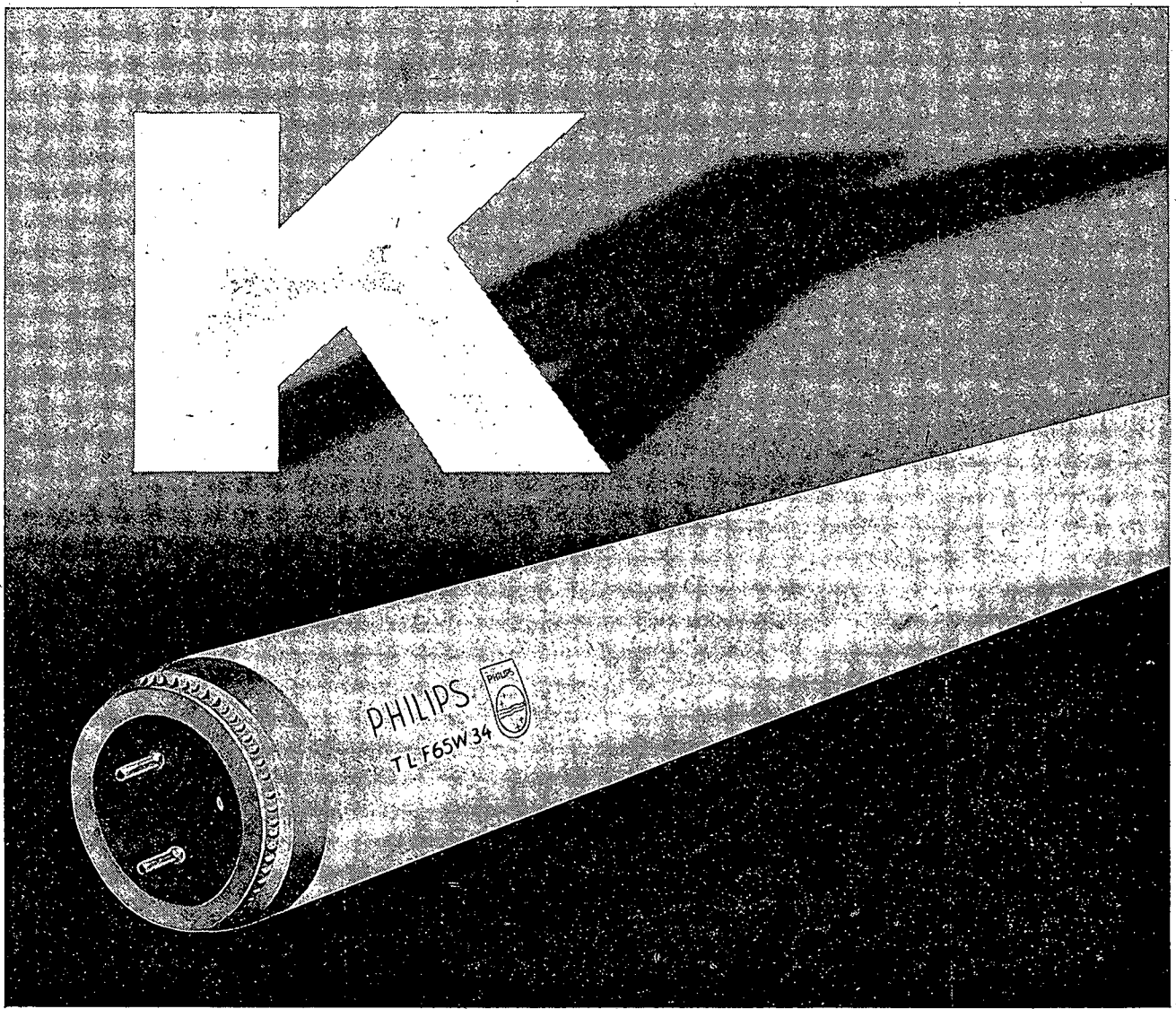
Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fonds-analyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een 'chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incourante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

630.21

Kijk eens naar de K van Kleur voor uw bedrijfsverlichting

In elke bedrijfsruimte moet de lichtkleur afgestemd zijn op de functie van die ruimte. Een grote bedrijfshal stelt andere eisen dan een etalage; een magazijn andere dan een showroom. Want de lichtkleur is van invloed op prestaties en verkoopresultaten. Bij uw „TL”-verlichting is daarom voor elke toepassing de lichtkleur van beslissend belang. Het Philips programma voor bedrijfsverlichting omvat niet minder dan zes

witkleuren, waarmee u in iedere bedrijfssituatie kunt voorzien. Precisie in fabricage en controle garandeert daarbij een blijvend goede lichtkleur voor iedere „TL”-lamp, en gelijkheid van kleur bij de lampen onderling.

PHILIPS „TL” - verlichting:

• Hoog rendement - Blijvend goede lichtopbrengst • Grote bedrijfszeker-

heid • Minimale wattverliezen • Volkomen aanpassing aan elke bedrijfssituatie.

Gemaakt voor uw bedrijf:

Het bijzonder instructieve boekje „Praktische wenken voor Bedrijfsverlichting” wordt u per omgaande toegezonden na aanvraag bij Philips Nederland n.v., Afd. Bedrijfsverlichting 47, Eindhoven.

Dit instructieve boekje ligt voor u klaar bij:
Philips Nederland n.v.
Afd. Bedrijfsverlichting, Eindhoven.

PHILIPS

Bedrijfsverlichting

JONGEMAN, 27 JAAR,
diploma H.B.S.-A,
akte M.O. Economie en Statistiek,
ZOEKT PASSENDE FUNCTIE,
bij voorkeur in Groningen of om-
geving. Bereid tot avondstudie.
Brieven onder nummer E.-S.B.
42-3, postbus 42, Schiedam.

DE NATIONALE RAAD VOOR MAATSCHAPPELIJK WERK
STADHOUDERSLAAN 146 — 's-GRAVENHAGE

vraagt, voor spoedige indiensttreding, een

CHEF DE BUREAU

Aan deze functionaris zal de dagelijkse interne leiding van het Bureau van de Nationale Raad worden toevertrouwd. Het Bureau omvat de afdelingen: Boekhouding, Typekamer, Secretariaat, Personeelszaken, Archief, Post- en Stencilkamer en Huishoudelijke Dienst. Het totaal aantal personeelsleden van de Raad bedraagt op dit moment 35.

De Chef de Bureau zal er in het algemeen voor zorgdragen, dat de verschillende afdelingen soepel en met optimale efficiency functioneren. Een belangrijk element in zijn taak is de voortgangscntrole op de verschillende werkzaamheden, ten behoeve van de Algemeen Secretaris.

Aan de Chef de Bureau zal voorts de opstelling van financiële jaarstukken worden toevertrouwd, alsmede de werving en aanstelling van administratieve medewerkers. Ook in dit opzicht zal hij de rechterhand van de Algemeen Secretaris zijn. Hij zal ook de technische organisatie van congressen en studiebijeenkomsten moeten leiden.

De gedachten van de Nationale Raad gaan uit naar een jong ec. drs. met boekhoudkundige kennis en enige jaren ervaring, of daarmee gelijkstaande kennis en ervaring. Hem wordt geboden een verantwoordelijke, interessante positie. Aanstelling wordt overwogen in de rang van Ref. II. Salaris f 1231,— tot f 1628,— p.m. (incl. A.O.W.-comp.). Een goede pensioenvoorziening is aanwezig. Verdere promotie mogelijk.

Sollicitanten moeten bereid zijn aan een eventueel psychologisch onderzoek mee te werken.

Uw met de hand geschreven sollicitatie zien wij met belangstelling tegemoet.

Wijnkopers sinds 1842

ROBBERS & VAN DEN HOOGEN N.V.

Nederlands grootste wijnkelders
Levering rechtstreeks aan particulier

VELPERWEG 23 • ARNHEM • TELEFOON 08300 — 24377

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste**

GEMEENTE PURMEREND

(16.200 inwoners)

Burgemeester en wethouders van de gemeente Purmerend roepen sollicitanten op voor de functie van

economisch adjunct-directeur

hoofd van de economische en administratieve dienst van het stadsziekenhuis,

in de rang van referendaris.

Bezoldiging : f 1495,— tot f 1669,— per maand.

Verist : a. het diploma M.O. boekhouden, c.q. S.P.D. met
vergevoerde studie voor M.O. boekhouden of
M.O. economie ;
b. ruime ervaring in een soortgelijke functie.

Functie : de functionaris zal o.m. worden belast met de controle op de doelmatigheid van de exploitatie en is verantwoordelijk voor de verslaglegging en zal de voorgenomen uitbreiding, voor wat betreft de financieel-economische aspecten, moeten begeleiden.

De huidige capaciteit van het ziekenhuis bestaat uit 150 bedden. Sollicitanten dienen bereid te zijn zich te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Woning is beschikbaar.

Purmerend is een snelgroeende gemeente en vervult een centrumfunctie in Waterland.

Uitvoerige sollicitaties, met opgave van referenties, binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te richten aan de burgemeester van Purmerend.

PROVINCIE ZUID-HOLLAND

Ter provinciale griffie vacceert de betrekking van hoofd van bureau 1 van de tweede afdeling, belast met de zaken betreffende de provinciale financiën en het beheer van de provinciale eigendommen. Aanstelling kan plaats vinden in de rang van

ADMINISTRATEUR

(salarisschaal f 20.724,— tot f 25.776,—)

Vereist wordt deskundigheid en ruime ervaring op het gebied der overheidsfinanciën, bekwaamheid om leiding te geven en redactionele vaardigheid. Het bezit van de hoedanigheid van meester in de rechten of accountant kan tot aanvulling strekken.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten tot de Commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland.

Aangeboden: Jaarverslagen
Ned. Bank 1914/'15 tot '42/'43; Ver. Staath. K. preadv. 1934/'65 compleet, verg.ver-slagen id. zonder '61 en '62.
Bod binnen 10 dagen onder nr. ESB 42-1, postbus 42, Schiedam.

Huisvestings- moeilijkheden ?

Een eigen huis biedt uitkomst.
Hypotheken tot HONDERD
PROCENT van de KOOPSOM.

Ass.kant. Ooms Moordrecht

Telefoon (01827) 6 44.

U reageert op
annonces in

„E.-S.B.”?

Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!

Groot Nederlands concern met een produktenpakket dat grotendeels wordt afgezet bij de verwerkende industrie, heeft behoefte aan een

MARKTONDERZOEKER

op het Hootdkantoor te Amsterdam.

In het kader van de ontwikkelingen in de E.E.G. wordt het bestaande assortiment, dat tot nu toe grotendeels uit bulkprodukten bestaat, aan een nauwkeurige analyse onderworpen teneinde minder rendabele soorten te vervangen door kwaliteitsprodukten.

Tegen deze achtergrond is de behoefte gerezen om onze marktonderzoekafdeling uit te breiden.

Tot de taak van de nieuwe functionaris zal behoren:

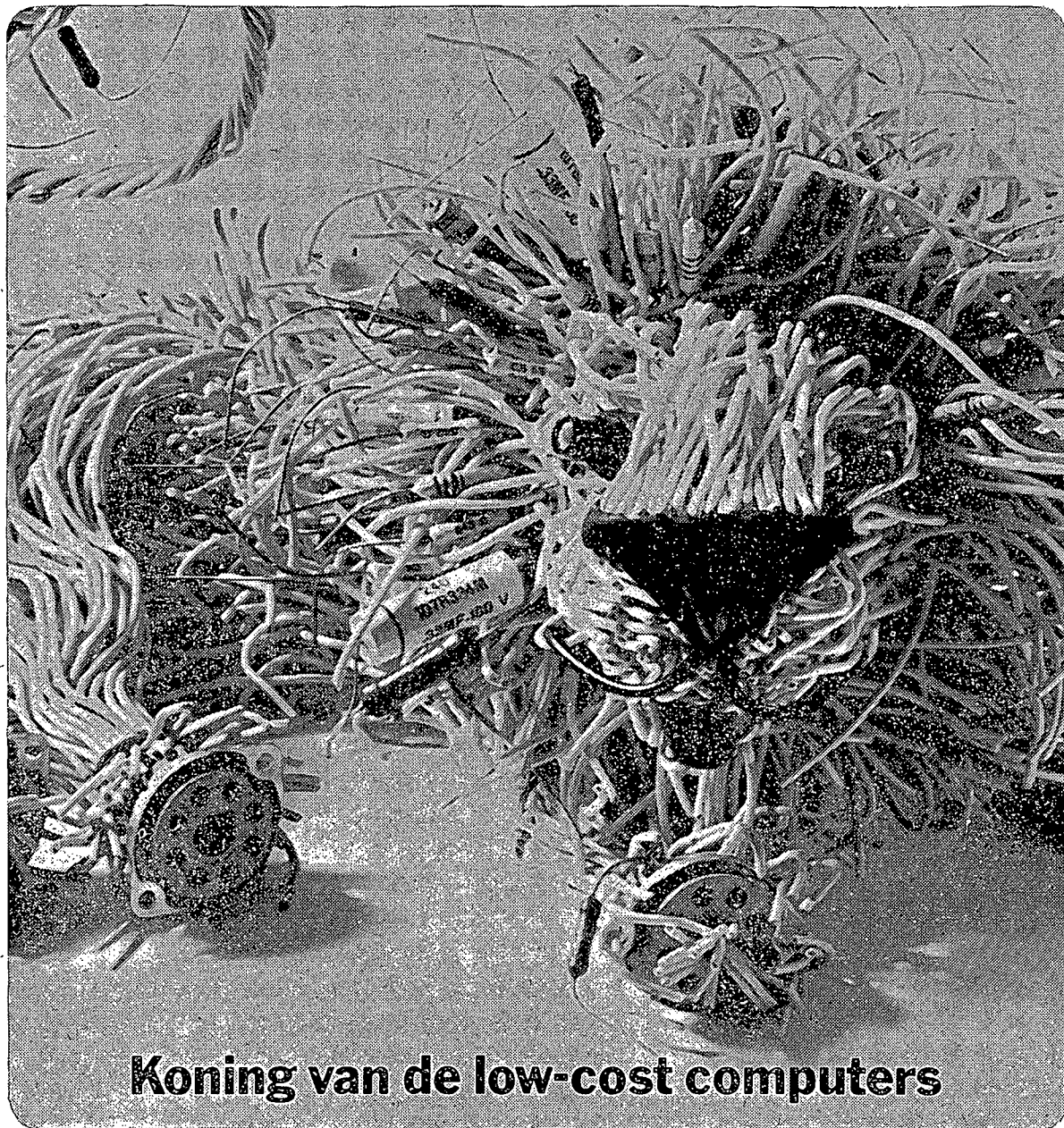
- het in samenwerking met anderen, dan wel geheel zelfstandig verzamelen van in- en externe marktgegevens in Nederland en de overige E.E.G.-landen
- het verwerken, analyseren en interpreteren van deze gegevens en het hierover op heldere en systematische wijze rapporteren

Voor deze functie zoeken wij iemand die beschikt over:

- tenminste een middelbare schoolopleiding
- een goede uitdrukkingsvaardigheid in Nederlands, Frans, Duits en Engels
- het vermogen om intern en extern contacten op zeer verschillend niveau te leggen en te onderhouden

Onze voorkeur gaat uit naar iemand tussen 25 en 35 jaar die reeds ervaring heeft op het gebied van industrieel markt-onderzoek.

Sollicitatiebrieven kunnen worden ingezonden aan het bureau van dit blad onder nummer E.-S.B. 42-2.

Koning van de low-cost computers

Als u op dit moment aan administratieve automatisering toe bent - maar niet van plan bent een koninklijk honorarium te betalen - is de Honeywell 120 de computer die u nodig hebt.

De 120 is de goedkoopste magneetbandcomputer ter wereld.

Hij heeft een geheugencapaciteit van maximaal 32.768 tekens.

Hij leest en ponsst gelijktijdig met rekenen.

Met drie magneetbanden kost hij minder dan f 500.000,-.

De 120 is de junior van een

koninklijke familie - de Honeywell SERIE 200. Een serie computers die volledig compatibel is.

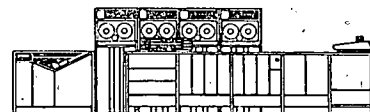
Als de 120 te klein voor u wordt, componeren we een groter systeem voor u - aangepast aan uw nieuwe eisen. Dat kunnen we omdat al

onze hardware en software een bloksgewijze opbouw heeft. Geen verspilling van capaciteit, geen verspilling van geld.

Want terwijl u groeit breidt u het systeem uit - geleidelijk en daardoor economisch verantwoord. Wij noemen deze nieuwe conceptie:

Dimensional Data Processing.

Bent u geïnteresseerd? Schrijf of bel Honeywell Electronic Data Processing, James Wattstraat 100, Amsterdam. Telefoon (020) 92 22 29.

Honeywell

Electronic Data Processing.